

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

**Αναπαραστάσεις της γονεϊκότητας μετά τη νομοθετική μεταρρύθμιση του
οικογενειακού δικαίου**

ΠΑΠΑΔΙΝΑ ΓΕΩΡΓΙΑ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καντσά Βενετία

Περιεχόμενα	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	7
Οικογένεια	7
Γονεϊκότητα: Μητρότητα και Πατρότητα	15
B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	23
Αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου-Συνεπιμέλεια	23
Συμφέρον του παιδιού.....	30
Μεθοδολογία.....	35
Ανάλυση	38
Συμπεράσματα.....	48
Βιβλιογραφία	50

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρόσφατη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου με την ψήφιση του Νόμου 4800/2021 (ΦΕΚ 81/Α/21-5-2021) με θέμα «Μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων, άλλα ζητήματα οικογενειακού δικαίου και λοιπές επείγουσες διατάξεις» και η νέα πρόβλεψη για «από κοινού και εξίσου» άσκηση γονικής μέριμνας στη περίπτωση διαζυγίου (άρθρο 1510) οδήγησε σε έναν έντονο δημόσιο διάλογο εκπροσωπούμενο στο δημόσιο βουλευτικό και δημοσιογραφικό λόγο. Παράλληλα, παρατηρήθηκε έντονη δραστηριοποίηση πλήθους οργανώσεων και σωματείων φεμινιστικών οργανώσεων και στον αντίποδα οργανώσεων εκπροσώπησης πατέρων.

Ιδιαίτερα από τις συλλογικότητες εκπροσώπησης των πατέρων αναπτύχθηκε δράση και δημόσιος λόγος που τάχθηκε υπέρ της αλλαγής της νομοθεσίας με όρους υποχρεωτικότητας σχετικά με την επιμέλεια των τέκνων έπειτα από τη λύση του γάμου. Τονίστηκε ιδιαίτερα η στάση της ελληνικής κοινωνίας στο ζήτημα της ανατροφής των παιδιών μετά το διαζύγιο ή τον χωρισμό ως οπισθοδρομική σε σχέση με αυτή των υπόλοιπων κρατών. Η βαθιά ριζωμένη αντίληψη ότι το παιδί μετά τον χωρισμό παραμένει κυρίως ή αποκλειστικά υπό την επιμέλεια ενός γονέα αναγνωρίζεται ως αναχρονιστική και ενδεχομένως βλαβερή για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού.

Ωστόσο, όπως ανέφερε ο καθηγητής παιδοψυχιατρικής Αμπατζόγλου Γρηγόριος στη διαδικτυακή εκδήλωση με τίτλο «Επιμέλεια των παιδιών, μια συζήτηση για τη γονεϊκότητα, το φύλο και την ισότητα στην ελληνική κοινωνία»¹ τα παιδιά κινδυνεύουν από την απώλεια της παιδικής του ζωής και του δικαιώματος στην παιδική ηλικία λόγω των εντάσεων και των ασυμφωνιών μεταξύ των γονέων που χωρίζουν, όχι από τη «γονεϊκή αποξένωση». Παρόλα αυτά ο όρος «γονεϊκή αποξένωση» αποτέλεσε διακύβευμα όχι μόνο των συλλόγων πατέρων, αλλά και των βουλευτών που προασπίστηκαν και υπερψήφισαν τη συγκεκριμένη νομολογία.

Στον αντίποδα, φεμινιστικές οργανώσεις και οργανώσεις γυναικών αντιτάχθηκαν στη ψήφιση του νόμου τονίζοντας ότι δεν κλήθηκαν σε διάλογο κατά την προπαρασκευαστική περίοδο της νομοθετικής ρύθμισης. Μάλιστα, ούτε ο αρμόδιος φορέας, η Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων δεν κλήθηκε. Φεμινιστικές οργανώσεις και συλλογικότητες αντιδρούν ως προς την υποχρεωτικότητα της συνεπιμέλειας προτείνοντας τη συναινετική μορφή της και κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για στις

---

¹ Η διαδικτυακή ημερίδα διοργανώθηκε από την Επιτροπή Ισότητας των Φύλων του Πανεπιστημίου Αιγαίου στις 20/1/2021 <https://youtu.be/IG2ocAL3zWs> (τελευταία πρόσβαση 15/9/2023)

περιπτώσεις που ελλοχεύει η ενδοοικογενειακής βία ή όταν μετά τη λύση του γάμου υπάρχουν συγκρουσιακές και εκδικητικές συμπεριφορές.

Η ρητορική περί ισότητας των φύλων που αναπτύχθηκε από τους συλλόγους πατέρων έφερε στοιχεία στερεοτυπικού λόγου και παρέβλεπε την αναφορά της περίπτωσης των συναινετικών διαζυγίων που έπειτα από συμφωνία των γονέων προβλέπουν τη συνεπιμέλεια των τέκνων. Στην πραγματικότητα οδηγεί στην περεταίρω αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων και στερεοτύπων.

Η υποχρεωτική επιβολή της συνεπιμέλειας δεν οδηγεί ουσιαστικά στην αποκλιμάκωση της σύγκρουσης των γονέων κατά τη λήψη του διαζυγίου. Υπάρχει αναγκαιότητα δημιουργίας συμβουλευτικών δομών διαμεσολάβησης και υποστήριξης των γονέων που προχωρούν στη λύση της συμβίωσής τους. Συγκεκριμένα, ο Ν. 2447/1996 προβλέπει την ίδρυση σώματος οικογενειακών κοινωνικών λειτουργών, και την στελέχωση τους και από άλλους επαγγελματίες (π.χ. ψυχολόγους). Το σώμα θα πρέπει να βρίσκεται σε συνεργασία με τον δικαστικό μεσολαβητή που λειτουργεί ήδη. Επιπλέον, απαραίτητη είναι και η ίδρυση δικαστηρίων οικογενειακού δικαίου, κατ' εφαρμογή του Ν. 2447/1996, λόγω της ιδιαιτερότητας των υποθέσεων οικογενειακού δικαίου και επιμόρφωση των δικαστικών λειτουργών γύρω από ζητήματα ενδοοικογενειακής βίας και παιδικής κακοποίησης. Ωστόσο, αυτός ο νόμος δεν έχει τεθεί ακόμα σε εφαρμογή.

Η παρούσα εργασία έχει στόχο να μελετήσει τον τρόπο εφαρμογής του νέου νόμου στις δικαστικές αποφάσεις διαζυγίων. Συγκεκριμένα, αναζητά πως ορίζεται το συμφέρον του τέκνου στη νέα νομοθετική ρύθμιση και αν εφαρμόζεται η συνεπιμέλεια σε όλες τις περιπτώσεις των αποφάσεων. Παράλληλα, θα διερευνηθεί πως διατυπώνεται η συνεπιμέλεια στον δικαστικό λόγο. Επιπλέον, σημαντικός είναι και ο τρόπος εφαρμογής ή η διαμόρφωση της νομοθεσίας σε περιπτώσεις που γίνεται αναφορά ενδοοικογενειακής βίας και παιδικής κακοποίησης.

Η εργασία πλαισιώνεται από διερεύνηση των αλλαγών που έχουν πραγματοποιηθεί στις αναπαραστάσεις της γονεϊκότητας, της μητρότητας και της πατρότητας, αλλά και του όρου και των αναπαραστάσεων της οικογένειας και της συγγένειας. Όπως αναφέρει η Βενετία Καντσά (2005) υπάρχει δυσκολία των μελετητών να ορίσουν την οικογένεια. Πολλές οικογένειες δεν περιορίζονται μέσα και δεν ερμηνεύονται από το σχήμα της συζυγικής πυρηνικής οικογένειας που επικράτησε στις δυτικές κοινωνίες για πολλές δεκαετίες του 20ου αιώνα. Νέες μορφές οικογενειών εμφανίζονται που αποδίδονται με ονόματα όπως

μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες που δημιουργούνται από δεύτερο γάμο, ομόφυλες ή μη ετερόφυλες οικογένειες. Οι προσπάθειες ανάλυσης των ποικίλων οικογενειακών μορφών σε σχέση με το κυρίαρχο μοντέλο της ετερόφυλης πυρηνικής οικογένειας με όρους διαφορετικότητας αποδεικνύονται περιορισμένης εμβέλειας, καθώς η έμφαση στην αντίθεση και τη σύγκριση δεν υπογραμμίζει και δεν αναδεικνύει το γεγονός ότι μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια «διαφορετικές» οικογενειακές μορφές αντλούν για την εννοιολόγησή τους από τα ίδια αποθέματα πολιτισμικών κατηγοριών μαζί με περισσότερο «κυρίαρχες», ενώ την ίδια στιγμή και μόνο η ύπαρξή τους διαφοροποιεί, μετατοπίζει και εμπλουτίζει τις πολιτισμικές εννοιολογήσεις του όρου οικογένεια.

Η αναθεώρηση του νόμου έχει φανερά έμφυλο και σεξουαλικό πρόσημο. Δεν άρει ούτε αμβλύνει την έμφυλη ανισότητα, καθώς αναπαράγει στερεοτυπικά δίπολα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Καντσά (2022: 9-10):

Φεμινιστικές αναλύσεις έχουν δείξει ότι η έμφαση στην ισότητα παραβλέπει πως η ισότητα δεν οδηγεί αναγκαστικά σε εξάλειψη της διαφοράς και ότι αυτό που χρειάζεται είναι η αναγνώριση του τρόπου με τον οποίο δημιουργείται κάθε φορά η διαφορά. Τη παραδοχή ότι η όποια συζήτηση δε μπορεί να περιορίζεται σε δίπολα, - «πατέρες» / «μητέρες», «άνδρες» / «γυναίκες»-, αλλά στην αναγνώριση ότι οι διαφορές ποικίλουν, αλλάζουν, διαφοροποιούνται και αποτελούν συνάρθρωση του φύλου με τη γονεϊκή ιδιότητα, τη σεξουαλικότητα, τη κοινωνική θέση, την ηλικία και πολλά άλλα. Αν, λοιπόν, στόχος μας είναι η ουσιαστική αλλαγή στις έμφυλες και γονεϊκές σχέσεις, η επίτευξη της ισότητας, -ισότητα φύλων, ισότητα γονέων-, αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την αναγνώριση των τρόπων με τον οποίο συγκροτούνται και νομιμοποιούνται οι διαφορές. Η επίτευξη μιας ισότητας γονέων με στόχο το συμφέρον του παιδιού δε διασφαλίζεται με οριζόντιες νομοθετικές πράξεις, - υποχρεωτικής συνεπιμέλειας, εναλλασσόμενης διαμονής, ίσου χρόνου παραμονής-, αλλά μέσω της συστηματικής, προσεκτικής ενασχόλησης του τρόπου που δημιουργούνται οι διακρίσεις τόσο στο επίπεδο των αντιλήψεων όσο και σε αυτό των νομοθετικών ρυθμίσεων.

Με αναφορά στα παραπάνω τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν στο πλαίσιο της εργασίας είναι: Ποιες είναι οι αλλαγές στη μορφή της ελληνικής οικογένειας; Τι αναπαριστά η έννοια «οικογένεια»; Ποιες αλλαγές έχουν σημειωθεί στις έννοιες της γονεϊκότητας, της μητρότητας και της πατρότητας; Πώς αναπαρίσταται η μητρότητα/πατρότητα στο δημόσιο λόγο πριν και μετά την τροποποίηση του οικογενειακού δικαίου; Πώς εφαρμόζεται η νέα νομοθεσία στις δικαστικές αποφάσεις; Η εφαρμογή του νόμου αντικατοπτρίζει ισότητα στις έμφυλες σχέσεις; Πως διατυπώνεται ο νομικός όρος περί του συμφέροντος του παιδιού;

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Οικογένεια

Σύμφωνα με τον Claude Levi-Strauss (2003), αν και η λέξη οικογένεια φαίνεται σαφής και κοντά στην καθημερινή εμπειρία, η συγκριτική μελέτη της οικογένειας έχει προκαλέσει έντονες συζητήσεις ανάμεσα στους ανθρωπολόγους, από τις οποίες προέκυψε μια εντυπωσιακή ανατροπή στην ανθρωπολογική θεωρία. Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου, οι ανθρωπολόγοι, υπό την επίδραση του βιολογικού εξελικτισμού, προσπάθησαν να τοποθετήσουν τους θεσμούς που παρατηρούσαν ανά τον κόσμο σε μια μονογραμμική χρονική ακολουθία. Εκκινώντας με την παραδοχή ότι οι δυτικοί θεσμοί ήταν περίπλοκοι και εξελιγμένοι με τη σύγχρονη οικογένεια να στηρίζεται στον μονογαμικό γάμο, αντιστοιχούσαν τους θεσμούς των «πρωτόγονων λαών» σε προηγούμενες περιόδους της ιστορίας της ανθρωπότητας.

Οι ανθρωπολόγοι εφηύραν διάφορα αρχαϊκά στάδια, όπως το στάδιο της «πρωτόγονης ελευθερομιξίας» και του «ομαδικού γάμου», αναφερόμενοι σε μια εποχή βαρβαρότητας που ο άνθρωπος αδυνατούσε να κατανοήσει τις εκλεπτυσμένες και εξευγενισμένες μορφές κοινωνικής ζωής των πολιτισμένων, δυτικών κοινωνιών. Αυτή η υπόθεση σταδιακά και όσο οι ανθρωπολόγοι συλλέγαν στοιχεία αποδεικνυόταν αβάσιμη. Τα στοιχεία έδειχναν ότι ο τύπος της οικογένειας που στις σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζεται από τον μονογαμικό γάμο, την ανεξάρτητη διαμονή των νέων συζύγων, τη θερμή σχέση ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά υπήρχε και στις κοινωνίες που θεωρούνταν «πρωτόγονες» (Levi-Strauss, 2003).

Για έναν περίπου αιώνα οι ανθρωπολόγοι διατείνονταν ότι η οικογένεια που παρατηρείται στις σύγχρονες κοινωνίες αποτελεί σχετικά πρόσφατο φαινόμενο ως προϊόν μιας αργής και μακράς εξέλιξης. Αργότερα, υποστηρίχθηκε ότι η οικογένεια² εμφανίζεται ως ένα οικουμενικό φαινόμενο.

Συγκεκριμένα, ο Bronislaw Malinowski γράφοντας για τους ιθαγενείς της Αυστραλίας κατέρριψε την άποψη ότι στους πρωτόγονους επικρατούσε η ελευθερομιξία με αποτέλεσμα τα παιδιά να μην γνωρίζουν ποιος είναι ο πατέρας τους και ως εκ τούτου να μην

---

² Η οικογένεια σε αυτό το πλαίσιο νοείται ως η μόνιμη, κοινωνικά αποδεκτή ένωση δύο ατόμων διαφορετικού φύλου με σκοπό τη δημιουργία ενός νοικοκυριού και την απόκτηση και ανατροφή παιδιών

μπορούν να δημιουργηθούν οικογένειες. Αποκάλυψε ότι οι πρωτόγονοι είχαν κανόνες κατά τη διάρκεια σεξουαλικών οργίων. Επιπλέον, έκαναν διάκριση μεταξύ των νόμιμων γάμων και των περιστασιακών επαφών. Ο διαχωρισμός της συνουσίας από τις σχέσεις μέσα στον γάμο αποτέλεσε απόδειξη της ύπαρξης του γάμου οδηγώντας τον Malinowski στο συμπέρασμα ότι επειδή η μητέρα του κάθε παιδιού έχει μόνο έναν νόμιμο σύζυγο, τα παιδιά γνωρίζουν ποιος είναι πατέρας τους (Collier, Rosaldo & Yanagisako, 2000).

Ο Malinowski υποστήριξε ότι η συζυγική σχέση, άρα η οικογένεια, αποτελεί οικουμενικό φαινόμενο προωθώντας στους κοινωνικούς επιστήμονες την άποψη ότι η οικογένεια επιτελεί μια οικουμενική λειτουργία εκπληρώνοντας την πανανθρώπινη ανάγκη της προστασίας και ανατροφής του ανθρώπινου βρέφους. Για να αποδείξει την ύπαρξη των οικογενειών στους ιθαγενείς της Αυστραλίας, αναγνώρισε τρία χαρακτηριστικά των οικογενειών τα οποία πήγαζαν από αυτή την οικουμενική λειτουργία της, δηλαδή την ανατροφή των παιδιών που βασίζεται: α) στο δεσμό δύο ανθρώπων που αναγνώριζαν ο ένας τον άλλο και οι οποίοι ξεχώριζαν από άλλες παρόμοιες ομάδες, β) η συνύπαρξη σε έναν καθορισμένο χώρο, εστία και σπίτι και γ) σε μια σειρά συναισθημάτων, που συναρτώνται με την οικογενειακή αγάπη. Η οικογένεια θεωρήθηκε θεσμός ανατροφής των παιδιών, λόγω της πεποίθησης ότι η ανατροφή των παιδιών είναι η βασική λειτουργία της οικογένειας στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες (Collier, Rosaldo & Yanagisako, 2000).

Οι Jane Collier, Michelle Rosaldo και Sylvia Yanagisako (2000) τονίζουν ότι το λάθος του Malinowski είναι κοινό σε όλους τους λειτουργιστές. Συγκεκριμένα, αναφέρουν: *«Επειδή ένας κοινωνικός θεσμός διαπιστώνεται ότι επιτελεί μια απαραίτητη λειτουργία, δε σημαίνει ότι η λειτουργία αυτή δε θα εκπληρωνόταν αν δεν υπήρχε ο θεσμός, ούτε σημαίνει ότι ο θεσμός οφείλει την ύπαρξή του σ' αυτή τη λειτουργία»* (2000:181).

Οι ανθρωπολόγοι που διαδέχτηκαν τον Malinowski ισχυρίστηκαν ότι η βασική κοινωνική ομάδα δεν είναι η πυρηνική οικογένεια, αλλά η μονάδα που αποτελείται από τη μητέρα και τα παιδιά της. Ως εκ τούτου η μονάδα μητέρα-παιδί θεωρείται ότι επιτελεί την απαραίτητη οικουμενική λειτουργία της ανατροφής των παιδιών, καθώς η μητέρα και τα παιδιά της συνιστούν μια καθορισμένη ομάδα που διαχωρίζεται από άλλες παρόμοιες ομάδες, μοιράζονται έναν χώρο και έχουν ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς. Συνεπώς, οι σύγχρονοι ανθρωπολόγοι απομάκρυναν τον πατέρα από την οικογένεια, ωστόσο δεν διαφοροποίησαν τη βασική κοινωνιολογική ιδέα της οικογένειας (Collier, Rosaldo & Yanagisako, 2000).

Οι Collier, Rosaldo και Yanagisako (2000) εκφράζοντας τη διαφωνία τους με την οικουμενικότητα του μοντέλου της οικογένειας αναφέρουν ότι μια από τις βασικές έννοιες του σύγχρονου αμερικανικού οικοδομήματος της οικογένεια είναι η ανατροφή των παιδιών. Τίθεται λοιπόν, σε άμεση σύνδεση με τα επιχειρήματα της «λειτουργικής» σχολής του Malinowski που συνδέει την οικογένεια με συγκεκριμένες λειτουργίες με την ακόλουθη λογική.

«Τα παιδιά χρειάζονται ανατροφή, τη βρίσκουν στην οικογένεια, άρα οι άνθρωποι χρειάζονται την οικογένεια. [...] Η λέξη «ανατροφή» προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο είδος σχέσης: μια σχέση που απαιτεί τρυφερότητα και αγάπη, που βασίζεται στη συνεργασία και όχι στον ανταγωνισμό, που είναι διαρκής και όχι προσωρινή, που είναι προαιρετική και όχι υποχρεωτική και που κατευθύνεται από το συναίσθημα και την ηθική, αντί από τους νόμους και τις συμβάσεις» (2000:191).

Οι φεμινίστριες ερευνήτριες θεωρούν ότι η οικογένεια αποτελεί ένα συμβολικό σύστημα η ιδέα του οποίου αποδίδεται καλύτερα αποκλείοντας το αντίθετό της. Η οικογένεια συμβολικά αντιπαρατίθεται με την εργασία και το επάγγελμα και συνεπώς με τις σχέσεις στην καπιταλιστική αγορά.

«Η συμβολική αντίθεση μεταξύ της οικογένειας και των σχέσεων της αγοράς, κάνει κατανοητή την έντονη προσκόλλησή μας στην οικογένεια, αλλά επίσης αποκαλύπτει την ιδιαιτερότητα του οικοδομήματος της οικογένειάς μας. Δεν μπορούμε να μιλάμε για μια οικουμενική έννοια της οικογένειας, κοινή για όλους τους ανθρώπους και για όλες τις εποχές, επειδή δε συμμετείχαν όλοι οι άνθρωποι, πάντα, σε σχέσεις αγοράς από τις οποίες θα προερχόταν μια αντιθετική αντίληψη της οικογένειας» (Collier, Rosaldo & Yanagisako, 2000: 192).

Ωστόσο, η μελέτη της οικογένειας δεν θα έπρεπε να προσεγγίζεται δογματικά (Levi-Strauss, 2003). Ο Deleuze Gillis (2000) αναφέρει ότι ενώ πολλές πτυχές της σύγχρονης οικογενειακής ζωής μπορεί να αλλάζουν, το μόνο που φαίνεται να μην αλλάζει είναι η άποψη ότι η οικογένεια δεν είναι πλέον όπως ήταν παλαιότερα. Οι οικογένειες του παρελθόντος θεωρούνται ως περισσότερο σταθερές, πιο αυθεντικές, πιο απλές και λιγότερο προβληματικές από τις οικογένειες του παρόντος. «Δεν τις φανταζόμαστε μόνο μεγάλες, αλλά και οργανικά ανεπτυγμένες: με αυτό εννοούμε ότι δεν είχαν την επιβάρυνση της σύγκρουσης μεταξύ των γενεών, υπήρχε στενότερος σύνδεσμος μεταξύ των μελών και μεγαλύτερος σεβασμός προς τους ηλικιωμένους και τους νεκρούς» (2000: 63-64).

Οι οικογένειες του παρελθόντος θεωρούνται παραδοσιακές, όχι μόνο λόγω της ρίζας τους στο παρελθόν, αλλά και γιατί διατηρούσαν δεσμούς με αυτό. Στην σύγχρονη εποχή οι οικογένειες του παρελθόντος αντιμετωπίζονται ως κειμήλια που λαμβάνουν περισσότερη αξία με τον καιρό και θεωρούνται πιο πολύτιμες σήμερα από παλαιότερα, δεδομένου ότι το παρόν απονέμει στα κειμήλια τη σύγχρονη αξία τους και στο οικογενειακό παρελθόν την τεράστια σημασία του.

«Το γεγονός ότι η ενότητα, η συνοχή, οι δεσμοί με τον τόπο και ο προσανατολισμός προς την παράδοση θεωρήθηκαν ως χαρακτηριστικά οικογενειών παλαιότερων εποχών -πρώτα από τους βικτωριανούς και μετά από όλες τις μοντέρνες γενεές που ακολούθησαν- οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι πιστεύουν πως οι κοινωνίες βρίσκονται σε διαρκή αποσύνθεση. [...] Ο ίδιος μηχανισμός τίθεται σε λειτουργία όταν γίνεται λόγος για την οικογένεια με την παραδοσιακή έννοια. Κάθε αλλαγή σχετικά με αυτή, τη συνδέουμε αμέσως με «παρακμή» ή «απώλεια», προβάλλοντας μια στατική εικόνα της οικογένειας πάνω σε μια ορισμένη εποχή του παρελθόντος. Κατά ειρωνικό τρόπο, εκσυγχρονίζουμε την αντίληψη μας για την παραδοσιακή κοινωνία και οικογένεια από καιρό σε καιρό, έτσι ώστε η χρυσή εποχή να μετατοπίζεται συνεχώς, χρονικά)» (2000: 64-65).

Η παραδοσιακή οικογένεια των λευκών Αμερικανών των μεσαίων κοινωνικών τάξεων τις Ανατολικής Ακτής, δεν διαφέρει ουσιαστικά από εκείνη των Εβραίων, των Γερμανών και των Μεξικανών, καθώς όλα τα πρότυπα των παλαιών οικογενειών επικεντρώνονται στη σταθερότητα, την ενότητα, τους τοπικούς δεσμούς και τη συνοχή. Παράλληλα, δεν άλλαξαν τα ερωτήματα στα οποία έπρεπε να απαντήσει ο δυτικός πολιτισμός από εκείνα που ερχόταν αντιμετώπιη κάθε κοινωνία πριν από την εκβιομηχάνισή της. Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα ήταν τα ακόλουθα: α) Πώς μπορεί να αντιμετωπίσει η κάθε κοινωνία τις καταστρεπτικές επιπτώσεις από τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας και γεννητικότητας και β) πώς μπορεί να χειριστεί τους περιορισμούς ή τους άνισα κατανομημένους οικογενειακούς πόρους (Gillis, 2000).

Σύμφωνα με τον David Schneider (1968) στο βιβλίο του *American Kinship* το σύστημα συγγένειας στις δυτικές κοινωνίες καθορίζεται από δύο αντιτιθέμενες αλλά και αλληλεξαρτώμενες θεμελιώδεις αρχές: μία φυσική ουσία και έναν κώδικα συμπεριφοράς. Η πραγματική βάση των συγγενειακών σχέσεων συνίσταται από τη κοινή γενετική ουσία που μεταβιβάζεται με τη σεξουαλική συνένωση δύο ετερόφυλων προσώπων στα πλαίσια

σύναψης θεσμικά κατοχυρωμένου γάμου. Κατά τα δυτικά πρότυπα, τόσο οι «φυσικές» όσο και οι «κοινωνικές» αξιώσεις για την εγκαθίδρυση των συγγενειακών σχέσεων πραγματώνονται στο εσωτερικό της πυρηνικής/συζυγικής οικογένειας. Ως εκ τούτου, η εγγενής αξία της οικογενειακότητας, η δομική της μορφή (ετερόφυλο ζευγάρι και τα παιδιά τους) και οι γενετικοί/βιολογικοί δεσμοί θεμελιώσής της φυσικοποιούνται και αναγνωρίζονται ως καταστατικές αρχές του δυτικού ιδεότυπου της οικογένειας. Με την ραγδαία ανάπτυξη της αναπαραγωγικής ιατρικής το ιδεολόγημα του δυτικού βιολογισμού έχει κλονιστεί. Παράλληλα, η οικογένεια μετατρέπεται σε πεδίο αμφιλεγόμενων τεχνητών δεσμών και περίπλοκων νομικών διευθετήσεων (Τουνταςάκη, 2013).

Σύμφωνα με την Καντσά (2022) η μελέτη της οικογένειας αναδεικνύει πως δεν υπάρχει ένας ενιαίος τύπος οικογενειακής ζωής. Οι τύποι της οικογένειας είναι πάντα τμήμα του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται και λειτουργεί μια κοινωνία ενώ το ίδιο ισχύει και για τον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτούνται οι έννοιες της μητρότητας και της πατρότητας.

Εστιάζοντας στην ελληνική οικογένεια, οι Θάλεια Δραγώνα και Δέσποινα Ναζίρη (1995) αναφέρουν ότι η επισκόπηση των ανθρωπολογικών, κοινωνιολογικών και κοινωνικοψυχολογικών μελετών που διερευνούν τις σχέσεις ανδρών και γυναικών στη νεοελληνική κοινωνία, εμφανίζουν αλλαγές τοποθετούμενες στο χώρο της οικογένειας, στο θεσμό του γάμου, στον γονικό ρόλο οι οποίες συνδέονται με τη μετατροπή του κοινωνικο-οικονομικού γίγνεσθαι.

Στο ελληνικό αγροτικό πλαίσιο η οικογενειακή ομάδα αποτελούσε ταυτόχρονα μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Ο γάμος στηριζόταν στην προϋπάρχουσα οικογένεια που συνέχιζε να διατηρείται και μετά από αυτόν. Με βάση το «οικιακό μοντέλο» η διαγενεακή ενότητα ήταν θεμελιωμένη σε μια ιδεολογία συλλογικότητας που διαπερνούσε όλες τις εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής. Προϋπόθεση της επιβίωσης ήταν η αλληλεξάρτηση και όλα τα μέλη του νοικοκυριού έπρεπε να συμπράξουν στην κοινή προσπάθεια με στόχο την ατομική και συνολική ευημερία. Οι ατομικές ανάγκες δεν υπήρχαν ανεξάρτητα από τις ανάγκες και τα συμφέροντα της ομάδας, ενώ δεν δινόταν έμφαση στα ατομικά δικαιώματα, αλλά στις υποχρεώσεις προς την ομάδα η οποία είχε την απόλυτη ευθύνη για τα μέλη της (ό.π.).

Η Δραγώνα και Ναζίρη (1995) τονίζουν τον έντονο διαχωρισμό ανδρών και γυναικών στον χώρο αλλά και στις δραστηριότητες, που προκύπτει από τη μελέτη της αγροτικής οικογένειας στην Ελλάδα. Οι άνδρες δραστηριοποιούνται στη «δημόσια σφαίρα» και οι

γυναίκες στην «οικιακή». Το συζυγικό ζευγάρι λαμβάνει ρόλους που χαρακτηρίζονται από «συμπληρωματικότητα» που παρά την ανισότητα των φύλων εξασφαλίζει μια λειτουργικότητα.

Η ερευνητική μελέτη των Triandis και συνεργ. (1968, όπως αναφέρεται στο Δραγώνα & Ναζίρη, 1995) σε αστικό πλαίσιο περί τα τέλη της δεκαετία του 1960 αναφορικά με την αντίληψη για τους ρόλους μέσα στην αθηναϊκή οικογένεια αποδεικνύει την απόσταση ανάμεσα στις ανδρικές και γυναικείες σφαίρες. Η αναπαράσταση της συζυγικής στέγης προβάλλει ως λιγότερο στενή από όλες τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Στο συμπεριφορικό επίπεδο η γυναίκα έχει την τάση να «αποφεύγει ευγενώς» τον άνδρα της.

Οι γυναίκες εκτός σπιτιού συναντιούνται στη γειτονιά που αποτελεί τον πιο συγκροτημένο συλλογικό χώρο γυναικείας συνεύρεσης. Η συναναστροφή με άλλες γυναίκες προσφέρει την οικειότητα και συναισθηματική πληρότητα, χαρακτηριστικά που δεν υπάρχουν στη σχέση με τον άνδρα. Ο γάμος προσδίδει στη γυναίκα τον πλέον σημαντικό ρόλο της συζύγου και μητέρα, εκπληρώνοντας τον προορισμό της. Ο ρόλος της μάνας είναι ιδιαίτερα εξιδανικευμένος σε αντίθεση με την εικόνα της γυναίκας που φορτίζεται με αρνητικές ιδιότητες. Η μητρότητα καθιστά τη γυναίκα σεβαστό πρόσωπο (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995).

Στην αγροτική οικογένεια, όπου οι ευρύτερη ομάδα αποτελεί την ουσιαστική κοινωνική μονάδα, οι αξίες και οι στόχοι είναι κοινά αποδεκτοί, οι επιλογές και οι αποφάσεις είναι επιβεβλημένες και δεν αποτελούν ατομικές δεσμεύσεις. Ενώ στη σύγχρονη οικογένεια το άτομο είναι αποσυνδεδεμένο από την ομάδα. Τα ατομικά δικαιώματα είναι κύριο μέλημα σε αντίθεση με τις υποχρεώσεις προς την ομάδα, η επεξεργασία των αυξημένων πληροφοριών και η διεργασία λήψης αποφάσεων αποτελούν προσωπική υπόθεση. Ο γάμος αποκτά αυτοτέλεια και στηρίζει την πυρηνική οικογένεια που αγωνίζεται να εδραιώσει την αυτονομία της. Στη νέα διάσταση που λαμβάνει η έννοια του οικιακού, η γυναίκα, ο άνδρας και τα παιδιά έχουν μια κοινή ζωή πέρα από την παραγωγή έργου. Οι γυναίκες προσπαθούν να εισχωρήσουν σε δημόσιες σφαίρες που παλαιότερα θεωρούνταν ανδροκρατούμενες, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να προσελκύσουν τους άνδρες στον οικιακό, γυναικείο χώρο (ό.π).

Ο συγκερασμός του «δημοσίου» με το «οικιακό», τόσο για της γυναίκες αλλά και για τους άνδρες ακόμη περισσότερο, φέρνει στο προσκήνιο τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητα. Οι δύο διαφορετικές ταυτότητες κοινωνικού φύλου έχουν διαμορφωθεί, καλλιεργηθεί, ενισχυθεί στην ιστορική τους πορεία μέσα σε

κοινωνικούς θεσμούς, και η κάθε μία συνιστά ένα σύνολο από διαφορετικά, αλληλοσυμπληρούμενα ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι, ως γυναικεία χαρακτηριστικά καταχωρίζονται η «εκφραστικότητα», η «συγκινησιακή ευερεθιστότητα», η «ικανότητα για παροχή μητρικής φροντίδας», η «οικειότητα», η «τάση για επικοινωνία σε μικρή ομάδα», ο «φόβος της επιτυχίας». Αντίθετα, ως ανδρικά χαρακτηριστικά καταχωρίζονται η «εξυπνάδα», η «απουσία εκφραστικότητας», η «απουσία οικειότητας», η «επιχειρηματικότητα», η «ανταγωνιστικότητα», η «δίψα για επιτυχία» και η «τάση για κριτική». Ο επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου αναγκαστικά σημαίνει προσωπική σύνθεση των παραπάνω χαρακτηριστικών σε σχέση με το επίπεδο ατομικής διαφοροποίησης (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995: 65-66).

Η αυξημένη πολυπλοκότητα, ρευστότητα, οι αντιφάσεις του σύγχρονου πλαισίου και οι ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές συγκρούσεις που δημιουργούνται οδηγούν σε διεργασίες αποδόμησης και αναδόμησης της έμφυλης ταυτότητας. Όπως τονίζουν οι Δραγώνα και Ναζίρη (1995), οι άνθρωποι καλούνται να ξεχωρίσουν από την οικογένεια καταγωγής, να επιλέξουν σύντροφο, και να δημιουργήσουν οικογένεια σύμφωνα με τις προσωπικές τους ανάγκες και προτεραιότητες με στόχο μέσα από λειτουργικά δυαδικά και τριαδικά σχήματα και παράλληλα, μέσω της διαχείρισης ενός καινούριου δικτύου σχέσεων αλληλεξάρτησης να τελειοποιηθούν.

Στο έργο αυτό εμφανίζονται δυσκολίες που προέρχονται ως κυρίως στην ασάφεια των πολιτισμικών ορισμών του καινούριου ρόλου που καλείται να λάβει ο άνδρας.

Η αποδέσμευση από μια διαφορετική, μακρά παράδοση σε σχέση με το κοινωνικό φύλο δεν είναι απλή υπόθεση. Όσο ο ρόλος του άνδρα προϋποθέτει μεγαλύτερη ένταξη στον οικιακό χώρο, και ο ρόλος του πατέρα μεγαλύτερη εμπλοκή, τόσο οι ανάγκες του ρόλου διευρύνονται και απαιτείται μεγαλύτερη διαφοροποίηση όχι μόνον από τη μεριά του άνδρα αλλά και από τη μεριά των συστημάτων με τα οποία συναλλάσσεται (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995: 66).

Οι Χριστίνα Βλαχουτσίκου και Ηλιάννα Τεάζη (2013) περιγράφουν μια θεωρία περί πολιτισμικής αλλαγής που φάνηκε να συμμερίζονται οι μητέρες που συμμετείχαν στην έρευνά τους στο μεσοαστικό προάστιο της Βούλας. Η θεωρία φάνηκε να συνδέεται με τις αντιλήψεις που είχαν διαμορφώσει οι μητέρες για τον σωστό γονιό. Συγκεκριμένα:

«Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή -απολύτως, άλλωστε, αναγνωρίσιμη στον τρέχοντα κοινωνικό και πολιτικό «λόγο»- η νεωτερικότητα, γέννημα και θρέμμα των ΗΠΑ και της βορειοδυτικής Ευρώπης και δύναμη ορμητικά επιτακτική, έχει μεταμορφώσει θεσμούς και «νοοτροπίες» σε όλες τις χώρες που βρίσκονται σε τροχιά «εξέλιξης». Εξισωτική και εξατομικευτική. Η νεωτερικότητα πραγματώνεται στην οικογενειακή ζωή μέσα από πρακτικές που αντιστρατεύονται αυστηρές ιεραρχήσεις μεταξύ φύλων και γενιών και που αξιοδοτούν την ατομικότητα των εαυτών. Πρόκειται για εξελικτική θεωρία: η αλλαγή θεωρείται γραμμική, νοείται ως κίνηση προς ανώτερους τρόπους ζωής και γίνεται αντιληπτή με όρους αύξουσας πολυπλοκότητας» (2013: 100).

Διαφαίνεται μια βαθιά δέσμευση της οικογένειας να προσφέρει στα παιδιά μια καλύτερη ζωή με μια δημοκρατική ανατροφή με ιδιαίτερη μέριμνα προς την ατομικότητά τους. Αυτό που προβάλλει ως το «καλύτερο» που θέλουν οι γονείς για τα παιδιά τους δεν μπορεί να οριστεί με αποκλειστική αναφορά στην προετοιμασία των παιδιών για την ενήλικη ζωή. Οι μητέρες νοηματοδοτούν την προσφορά μιας καλύτερης ζωής για τα παιδιά τους εστιάζοντας στην ευτυχία των παιδιών τους καθώς μεγαλώνουν (ό.π).

Η οικογένεια είναι συνυφασμένη με την ενότητα που βγαίνει από το πεδίο του φυσικού. Όπως αναφέρουν οι Βλαχουτσίκου και Τεάζη (2013) η αντίληψη της νεωτερικότητας ως συνθήκης που απομακρύνει τον άνθρωπο από τη φύση εκφράζεται με την αποφυσικοποίηση όσων άλλοτε θεωρούνταν φυσικά. Στις σύγχρονες οικογένειες εκφράζεται η ανάγκη για λελογισμένη διαχείριση της ενότητας που επιτυγχάνεται μέσω της συνεύρεσης των γονέων με τα παιδιά. Η σωστή ανάγνωση των επιθυμιών των παιδιών προβάλλει ως ουσιαστικός συνεκτικός παράγοντας για την πλήρωση της πραγματικής ενότητας. Οι γονείς πρέπει να βρίσκονται σε επιφυλακή σε δύο επίπεδα, να προσέχουν τις ενδείξεις που δίνουν τα παιδιά για το πώς αισθάνονται, να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τα συναισθήματα τους και να αναγνωρίζουν στο παιδί το δικαίωμα να αισθάνεται όπως αισθάνεται.

Γονεϊκότητα: Μητρότητα και Πατρότητα

Η μητρότητα δεν παραμένει αμετάβλητη, καθώς όπως και η πατρότητα, δεν αποτελούν «φυσικές» σχέσεις, δοσμένες και οικουμενικές, αλλά το νόημα και η σημασία τους εξαρτάται στενά από τα κοινωνικά και ιστορικά πλαίσια όπου αυτές οι έννοιες αναδύονται. Παρατηρείται μια μεγάλη ποικιλομορφία στους τρόπους με τους οποίους γυναίκες και άνδρες επιτελούν το ρόλο τους ως μητέρες και πατέρες σε συγκεκριμένους πολιτισμούς. Επιπλέον, σε διαφορετικές κοινωνίες και σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές η έννοια της μητρότητας και η έννοια της πατρότητας συνδέονται με διαφορετικά χαρακτηριστικά, ιδιότητες και συμπεριφορές (Καντσά, 2022).

Όπως αναφέρει ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης (1998), οι αγγλοσαξονικής παιδείας ανθρωπολόγοι μελετώντας τη νότια Ευρώπη και τη Μεσόγειο εντόπισαν ότι οι πολιτισμικές έννοιες του φύλου και της σεξουαλικότητας ήταν πολύπλοκες και φορτισμένες. Ιδιαίτερα στη σφαίρα του αξιακού κώδικα της «τιμής» και της «ντροπής». Η «τιμή» αποτελεί την αξία ενός προσώπου ενώπιον της συνείδησής του, αλλά και ενώπιον της κοινωνίας του. Με αυτή την έννοια η «τιμή» συνδέει το ηθικό πρόσωπο με την κοινωνία και κυρώνει την κοινωνική του θέση. Οι άντρες και οι γυναίκες έχουν τιμή, όμως για την διατήρησή της πρέπει η δράση τους να γίνει με τρόπους που υπαγορεύονται από τη «φύση» τους με την εμπλοκή της σεξουαλικής πλευράς της ταυτότητάς τους.

Ο John Campbell μελετώντας τους Σαρακατσάνους περιγράφει το αξιακό τους σύστημα με έναν τρόπο που η αντρική ταυτότητα αγκαλιάζει τη γυναικεία ταυτότητα με μια σχέση που φέρει ιεραρχικό περιεχόμενο. Με την έννοια αυτή η ανδρική ταυτότητα εμπεριέχει τη γυναικεία, καθώς η συμπεριφορά των γυναικών αποτελεί ανδρική ευθύνη. Η ανδρική και η γυναικεία σεξουαλικότητα συμβολικά προβάλλονται με ιεραρχικές αντιστίξεις, όπως έξω/μέσα ή ενεργητικό/παθητικό. Οι άνδρες, κατά τους Σαρακατσάνους, βρίσκονται πιο κοντά στον Θεό, ενώ η γυναίκες είναι υπεύθυνες για την απώλεια του Παραδείσου. Ο ανδρισμός είναι αρετή, ενώ η θηλυκότητα μειονεξία που πρέπει να ελεγχθεί (Παπαταξιάρχης, 1998).

Αναγνωρίζοντας τη νομική και συμβολική σημασία της πατρότητας στους μονοθεϊστικούς πολιτισμούς, η Carol Delaney υποστηρίζει ότι, στις λεγόμενες κοινωνίες τιμής και ντροπής, η αξία μιας γυναίκας βασίστηκε «όχι τόσο στη γονιμότητά της, την εγγενή της φύση, αλλά στο αν είναι σε θέση να εγγυάται την ασφάλεια του σπόρου ενός άνδρα». Στην Ελλάδα, η κοινωνική αξία και η ηθική αρετή μιας γυναίκας εξαρτώνται επομένως από

τη μητρότητα εντός του γάμου, τη σωστά συνειδητοποιημένη φύση των γυναικών ή αυτό που η du Boulay αποκαλεί γυναικείο πεπρωμένο (Paxson, 2004).

Ένας άνδρας, επίσης, πρέπει να παντρευτεί και να δημιουργήσει απογόνους για να εκπληρώσει τις ενήλικες δυνατότητές του. Ωστόσο, ένας Έλληνας παντρεύεται όχι για να γίνει άντρας, αλλά για να γίνει κύριος του σπιτιού του. Η πατρότητα συνήθως ακολουθεί την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, η οποία μυεί τους νέους άνδρες στον ανδρικό κόσμο. Παράλληλα, ο γάμος και η συγγένεια επεκτείνουν και διαιωνίζουν την ανδρική αξία. Ενώ η μητρότητα σηματοδοτεί τη γυναικεία ενηλικίωση, η πατρότητα επεκτείνει το νοικοκυριό ενός άνδρα και δημιουργεί εξαρτώμενα μέλη που τον καθιστούν κύριο του νοικοκυριού. Η Delaney υποστηρίζει ότι, από την πολιτισμική αντίληψη που εμφανίζει τους άνδρες να δημιουργούν ανθρώπινη ζωή «σπέρνοντας» τον γενετικό «σπόρο» τους, έχουν πάρει οι άνδρες την άδεια να ελέγχουν τις ανθρώπινες ζωές που δημιουργούν εκκινώντας από τον έλεγχο της γυναικείας σεξουαλικότητας. Η συμβολική και πρακτική βάση της πατριαρχίας είναι, σύμφωνα με την Delaney, η γνωστή πατρότητα (ό.π.).

Η Paxson (2004) προτείνει την εφαρμογή της θεωρίας της πρακτικής στην ηθική, καθώς αντιλαμβάνεται ότι οι καθημερινές πρακτικές επιλογές και ορισμένες ιστορικές αλλαγές οδηγούν τις γυναίκες και τους άνδρες στην Ελλάδα να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως ενάρετα και έμφυλα υποκείμενα. Παράλληλα, παρατηρώντας ότι οι αξιώσεις για ηθική αρετή συγκρατούν την ιδέα για του φύλου και της συγγένειας στην Ελλάδα, αναθεωρεί τη διατύπωση του Michael Herzfeld (2012) για να διερευνήσει τις σχέσεις ανάμεσα στις εννοιολογήσεις του «να είσαι καλή στο να είσαι γυναίκα», «να είσαι καλή γυναίκα» και «να είσαι καλή μητέρα» θεωρώντας τις αρετές της θηλυκότητας παράλληλα με τις αρετές της αρρενωπότητας, και τις προσδοκίες για τη μητρότητα μαζί με αυτές της πατρότητας. Τουλάχιστον στη σύγχρονη Ελλάδα, η διαμόρφωση του ηθικού εαυτού είναι ταυτόχρονα και η διαμόρφωση του έμφυλου εαυτού. Η επάρκεια του φύλου συνεπάγεται ένα είδος ηθικής σχέσης με το σώμα του ατόμου, αλλά και των άλλων.

Όπως υποστηρίζει η Heather Paxson (2004) που ολοκλήρωσε την έρευνά της στην Αθήνα τη δεκαετία του '90, στην Ελλάδα η ανθρώπινη φύση δεν είναι σταθερή, αλλά πραγματοποιείται μέσω της κοινωνικά αναγνωρισμένης δραστηριότητας, επηρεάζοντας τη διαμόρφωση της γυναικείας ταυτότητας και έχοντας επιπτώσεις στη σχέση μεταξύ φύσης και φύλου γενικότερα. Το φύλο, η πολιτισμική επεξεργασία των ρόλων και των αξιών συνδέεται με άτομα που είναι βιολογικά έμφυλα. Η ελληνική έννοια της κοινωνικά

συνειδητοποιημένης φύσης επηρεάζει βαθιά τον τρόπο με τον οποίο οι Αθηναίες στην έρευνά της βιώνουν το σώμα τους, τον εαυτό τους και τα πρόσωπα τους ως φύλο.

Η εστίαση στην υποκειμενικότητα, οδήγησε την Paxson (2004) στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες της μεσαίας τάξης της Αθήνας αισθάνονται ολοκληρωμένες μόνο μετά τη γέννηση ενός παιδιού, ή αισθάνονται ότι αν παραμείνουν άτεκνες είναι ατελείς στο φύλο τους. Η αντίληψη της μητρότητας ως επίτευγμα σημαίνει την επιβολή νέων αξιακών κρίσεων για το πώς οι γυναίκες γίνονται και είναι μητέρες. Όταν γίνεται λόγος για τη μητρότητα ως προσωπικό επίτευγμα, δεν μπορεί να θεωρείται σταθερά δεδομένη ως ουσιαστική πτυχή της γυναικείας ιδιότητας. Και όταν η μητρότητα δεν θεωρείται πλέον δεδομένη ως μέρος της γυναικείας ενηλικίωσης, η πλειοψηφία των Αθηναίων γυναικών αισθάνονται υποχρεωμένες εισέλθουν στη μητρότητα προκειμένου να συνειδητοποιήσουν πλήρως τη γυναικεία φύση τους. Η επίδειξη στους άλλους ότι κάποια γυναίκα είναι μια καλή μητέρα, μια μητέρα που δίνει, αναδιοργανώνεται από τις νέες καταναλωτικές απαιτήσεις.

Στη σύγχρονη Ελλάδα, ο άνθρωπος αναμένεται να συνειδητοποιήσει τις έμφυλες φύσεις μέσω δραστηριοτήτων κατάλληλων για γυναίκες ή άνδρες, σύμφωνα με την κανονιστική συμπεριφορά που μαθαίνεται μέσω του παραδείγματος. Σύμφωνα με την Paxson (2004) η επάρκεια του φύλου συνεπάγεται επίσης, τη συνεχή, καθημερινή δημόσια διαπραγμάτευση των ηθικών επιταγών του να είσαι άνδρας ή γυναίκα. Οι περιγραφές που δόθηκαν στην ερευνήτρια για το τι συνιστά θηλυκότητα ή αρρενωπότητα αναφέρονται σε «φυσικά» χαρακτηριστικά και ικανότητες. Έτσι το φύλο δεν είναι απλώς μίμηση της βιολογικής διαφοράς. Παράλληλα, δεν προκύπτει από την έρευνά της ότι η βιολογία είναι το πεπρωμένο, βλέποντας το φύλο ως μεταφυσική κατηγορία. Το φύλο γίνεται αντιληπτό ως μεταφυσική κατηγορία καθώς απαιτεί την κοινωνική πραγματοποίηση ορισμένων αρετών και σχέσεων που πραγματοποιούνται πρώτα στην πράξη και έπειτα στη δημόσια αναγνώριση αυτή της πράξης. Στην πράξη, το φύλο είναι θέμα ηθικής ευθύνης, στην Ελλάδα όπως και αλλού.

Μέσω του κοινωνικού περιορισμού της σεξουαλικής πρόσβασης των ανδρών στις γυναίκες (και αντίστροφα), ο συμβολικός και σωματικός περιορισμός των γυναικών συνέβαλε περαιτέρω στον περιορισμό της σύλληψης και της γέννησης στο κοινωνικά κατάλληλο πλαίσιο του γάμου. Στην Ελλάδα, οι γονείς ενός κοριτσιού επιτηρούσαν αυστηρά της ερωτικές του σχέσεις, αν και στα ανύπαντρα ζευγάρια που είχαν «αρραβωνιαστεί επιτρεπτόταν σε ορισμένες περιοχές να μοιράζονται το ίδιο κρεβάτι στο πατρικό σπίτι της

γυναίκας, με την πόρτα της κρεβατοκάμαρας ανοιχτή. Πριν από το 1983, ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας όριζε ότι «μόνο το τέκνο που γεννήθηκε σε γάμο θεωρούνταν «νόμιμο» και πράγματι αποτελούσε το θεμέλιο της οικογένειας και τον σκοπό του γάμου. Η Ορθόδοξη Εκκλησία ενίσχυε τον συσχετισμό μεταξύ γάμου και τεχνοποιίας. Μέχρι τις μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980, ο ορθόδοξος γάμος ήταν το μόνο νομικά αναγνωρισμένο μέσο γάμου στην Ελλάδα και οι γυναίκες έπρεπε να γίνουν μητέρες στο γάμο όχι επειδή το θέλουν, αλλά επειδή το θέλει ο Θεός. Ένας γάμος χωρίς παιδιά στην Ελλάδα δεν συνιστά «πραγματικό» γάμο (ό.π).

Οι διαφοροποιημένες αντιλήψεις για τη μητρότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία έχουν οδηγήσει αναπόφευκτα σε διαφοροποιήσεις της πατρότητας. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί σημαντικές αλλαγές στην έννοια της πατρότητας. Το αστικό κέντρο και η βιομηχανική οικονομία δημιουργούν καινούργιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες με μια σταδιακή αλλαγή των ρόλων μέσα στην οικογένεια η οποία αποτελεί ταυτόχρονα αποτέλεσμα του κοινωνικού εκσυγχρονισμού, αλλά και έναν από τους κυριότερους παράγοντες που οδηγούν σε αυτό τον εκσυγχρονισμό (Καντσά, 2022).

Σύμφωνα με τις Δραγώνα και Ναζίρη (1995) ο αρχικός προσδιορισμός των αναπαραστάσεων και των πρακτικών μέσω των οποίων θεμελιώνεται σε μια κοινωνία το κοινωνικό κύρος και ο ρόλος του πατέρα, αποτέλεσε μέρος του θεωρητικού προβληματισμού σχετικά με τις πολιτισμικές χρήσεις της φύσης στο έργο των Levi-Strauss, Heritier και άλλων. Συγκεκριμένα, υποστήριζαν ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της μητρότητας και της πατρότητας δεν βασίζονται σε ακριβείς, επιστημονικές γνώσεις, αλλά συγκροτούν έναν ιδεολογικό λόγο που βασίζεται στη βιολογική πραγματικότητα της διαφοράς των φύλων, η οποία ερμηνεύεται έτσι ώστε να ενταχθεί σε μια τελεολογική οπτική.

Από διάφορες εθνογραφικές μελέτες διαπιστώνεται ότι τη θέση του πατέρα μπορούν να καταλάβουν πρόσωπα τα οποία επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες απέναντι στη μητέρα και το παιδί. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση της Delaisi de Parseval οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εκτός από τον γεννήτορα, πατέρας μπορεί να θεωρηθεί ο επίσημος εραστής, ο προστάτης της γυναίκας στη διάρκεια της εγκυμοσύνης, ο άνδρας που υπόκειται στην αρρενολοχεία, ο σύζυγος της μητέρας, ο αδελφός της, ο αδελφός του πατέρα, ο παππούς, αυτός που ανατρέφει το παιδί, αυτός που δίνει το όνομα ή υιοθετεί το παιδί, ένας ηλικιωμένος ή ένας στείρος άνδρας και άλλοι (ό.π.).

Η άσκηση της πατρότητας παρουσιάζει μεγάλη ποικιλομορφία και συνεπάγεται ότι ένα παιδί μπορεί να έχει, ταυτόχρονα ή διαδοχικά, περισσότερους από έναν πατέρες. Παράλληλα, σημαίνει ότι η πατρική λειτουργία, από κοινωνική άποψη, εμπεριέχει διάφορες διαστάσεις. Σε κάθε κοινωνία αναγνωρίζονται τουλάχιστον τρεις λειτουργίες του πατέρα. Η Hurstel τις περιγράφει ακολούθως: α) λειτουργία του γεννήτορα, β) λειτουργία του τροφού και του παιδαγωγού και γ) λειτουργία του ονοματοδότη και εγγυητή των κανόνων που ρυθμίζουν το σύστημα συγγένειας. Σύμφωνα με την άποψη ορισμένων ανθρωπολόγων, οι διαστάσεις αυτές συνοψίζονται σε δύο βασικές: τη λειτουργία του γεννήτορα και εκείνη του κοινωνικού πατέρα (ό.π.).

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω διάκριση, οι Δραγώνα και Ναζίρη (1995) τονίζουν ότι η λειτουργία του γεννήτορα όχι μόνο δεν καθορίζεται από τη φύση, αλλά και είναι λιγότερο σημαντική από τη λειτουργία του κοινωνικού πατέρα. Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται και από την εθνογραφική διαπίστωση ότι ο γεννήτορας σε αρκετές περιπτώσεις εξαφανίζεται από το προσκήνιο αμέσως μετά τη γέννηση του παιδιού, ενώ όταν το ίδιο πρόσωπο ασκεί τη λειτουργία του γεννήτορα και του κοινωνικού πατέρα, η νέα αυτή λειτουργία επισφραγίζεται απαραίτητα με κάποια τελετουργία. Η κάθε κοινωνία καταβάλει προσπάθεια ώστε να σηματοδοτήσει συμβολικά τη θέση του πατέρα. Αυτό επιτυγχάνεται με την επιστράτευση κάποιου όρου και, συχνά, κάποιας τελετουργίας, μια διαδικασία που καταδεικνύει τον πολιτισμικό χαρακτήρα αυτής της λειτουργίας. Παράλληλα, σηματοδοτεί ότι τα βιολογικά δεδομένα επενδύονται με μια ορισμένη σημασία και συμβάλλουν στη συγκρότηση του συστήματος αναπαραστάσεων μιας κοινωνίας.

Η θεμελιώδης αρχή που διέπει τη συγκρότηση ενός κοινωνικού συστήματος είναι η απαγόρευση της αιμομιξίας. Εκτός από την ποικιλομορφία που παρατηρείται στην άσκηση της πατρότητας, διαπιστώνεται ταυτόχρονα μια σταθερή παράμετρος στα διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια: κάθε κοινωνία καθορίζει ποιος είναι ο πατέρας, ποιος άνδρας δηλαδή μπορεί να καταλάβει τη θέση εκείνη από την οποία θα μπορεί να συνάψει δεσμούς συγγένειας εξ αίματος και εξ αγχιστείας με ορισμένα, και όχι με άλλα, μέλη αυτής της κοινωνίας. Ωστόσο, η παρατήρηση αυτή παραπέμπει αναπόφευκτα στη βασική υπόθεση που διαπιστώνεται από την ψυχαναλυτική θεωρία, η οποία αναφέρει ότι η απαγόρευση της αιμομιξίας συνιστά συστατικό πυρήνα του οιδιπόδειου συμπλέγματος και κατά συνέπεια της ψυχικής συγκρότησης του υποκειμένου (ό.π.).

Όπως αναφέρουν οι Δραγώνα και Ναζίρη (1995) στρέφοντας το ενδιαφέρον μας προς την εξέλιξη της θέσης του πατέρα στον δυτικό κόσμο διαπιστώνουμε πρώτον, τη ριζική αλλαγή της κοινωνικής αναπαράστασης της πατρότητας, και δεύτερον την αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της έννοιας αυτής στις μέρες μας. Παρόλο που αποδεχόμαστε ότι η κοινωνική θέση του πατέρα, και συγκεκριμένα η πατρική εξουσία, άρχισε να μεταβάλλεται αργά αλλά σταθερά από τις αρχές του 19ου αιώνα λόγω της εκβιομηχάνισης που είχε επιτευχθεί και των πολιτικών και θεσμικών αλλαγών που συνέβησαν στις δυτικές χώρες, οι μελετητές επικεντρώνονται στις ραγδαίες εξελίξεις της τελευταίας τριακονταετίας. Ο ιστορικός Duby στις αρχές της δεκαετίας του '80 τονίζει ότι «μέσα σε είκοσι χρόνια άλλαξαν περισσότερα πράγματα από όσα τα προηγούμενα διακόσια χρόνια», σε αναφορά του για τη μεταβολή του κλασικού, δυτικού τύπου οικογένειας που βασιζόταν στο θεσμό του γάμου και χαρακτηριζόταν από τη συγκέντρωση των δύο διαστάσεων της πατρότητας στο πρόσωπο του ίδιου άνδρα, του γεννήτορα και του κοινωνικού πατέρα.

Στη συνέχεια η Hurstel τη δεκαετία του '90 υποστήριξε ότι η σύγχρονη πατρότητα χαρακτηρίζεται από μια τομή που μπορεί να αποδοθεί σε τρεις σημαντικές παραμέτρους: α) την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου, που είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση της έννοιας της πατρικής εξουσίας από την έννοια της γονικής μέριμνας που αφορά εξίσου τη μητέρα και τον πατέρα, β) την πρόοδο της βιολογίας και της ιατρικής που εισήγαγε τη χρήση διαφόρων τεχνητών μεθόδων αναπαραγωγής και, γ) τη διάσπαση της πυρηνικής οικογένειας και την ανάδυση μορφών οικογένειας που συμβαδίζουν με την αύξηση των διαζυγίων και την παρακμή του θεσμού του γάμου (ό.π.).

Πολλαπλές είναι οι συνέπειες των παραπάνω μεταβολών στην άσκηση της πατρότητας και παρατηρείται διαφοροποίηση ανάλογα με τους παράγοντες που επιφέρουν κάθε φορά τη ρήξη με τις προδιαγραφές του παρελθόντος. Παράλληλα, η διάσπαση της ενότητας της πατρικής λειτουργίας που προκύπτει από την ανάδυση νέων μορφών οικογένειας, φαίνεται να συμβαδίζει, σε ορισμένες περιπτώσεις, με τη ριζική αμφισβήτηση της πατρικής εξουσίας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το αυξανόμενο φαινόμενο των μονογονεϊκών οικογενειών που αποδίδεται, κυρίως, στην απόφαση ορισμένων γυναικών να αναθρέψουν μόνες το παιδί τους. Αυτό το φαινόμενο αποτέλεσε εφελθτήριο για νέες ανησυχίες σχετικά με τις επιπτώσεις της απουσίας του πατέρα στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, οδηγώντας αρκετούς ψυχαναλυτές να θέσουν σε νέες βάσεις τη συζήτηση σχετικά με τη λειτουργία του πατέρα (ό.π.).

Όπως αναφέρει η Καντσά (2022) η διαδικασία συμμετοχής των πατέρων και οι αλλαγές που παρατηρούνται στον πατρικό ρόλο δεν είναι πάντα εύκολη, δεδομένη και ανώδυνη. Είναι συχνή η εμφάνιση συγκρούσεων τόσο μέσα στο χώρο του οικογενειακού περιβάλλοντος όσο και ενδοψυχικές συγκρούσεις στους πατέρες, λόγω της αντίθεσης που υπάρχει ανάμεσα στον παλαιότερο «πατρικό ρόλο» ανατροφής που είχαν πολλοί βιώσει και στους νέους ρόλους και συμπεριφορές που καλούνται να υιοθετήσουν. Όμως, η νέα δυναμική στις σχέσεις πατέρα-παιδιού, και η μεγαλύτερη συμμετοχή και ενασχόληση του πατέρα με τα παιδιά του αποτελεί μια δεδομένη δυνατότητα.

Η σύγχυση που ανακύπτει γύρω από τον προσδιορισμό της πατρότητας οδηγεί στην αναζήτηση νέων θεωρητικών εργαλείων είτε στον τομέα της ψυχανάλυσης είτε στον τομέα της εθνολογίας και της ιστορίας. Η αντίφαση της άποψης ότι η παρακμή της πατρικής εξουσίας επέφερε έναν γενικότερο κλονισμό της πατρικής λειτουργίας στις δυτικές κοινωνίες, και από την άλλη πλευρά η συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή των πατέρων στην ανατροφή των παιδιών τους, επιτείνει την ήδη υπάρχουσα σύγχυση. Παράλληλα, οι ψυχοκοινωνικές μεταβολές στην ελληνική οικογένεια επέφεραν επιπτώσεις στη θέση, στο ρόλο και στη λειτουργία του άνδρα/πατέρα κάνοντας ορατή τη μετάβαση στην πατρότητα (Δραγώνα και Ναζίρη, 1995).

Σε ένα κείμενό του Γρηγόρης Αμπατζόγλου δημοσιευμένο το 1998 με τίτλο «Περί «μητρικού ενστίκτου» ή η απουσία του πατέρα» γίνεται η ακόλουθη αναφορά:

«Άρχισαν λοιπόν σιγά σιγά κάποιοι άνδρες να διεκδικούν έναν διαφορετικό ρόλο, μια διαφορετική ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους που δεν είναι άσχετη με την ανατροφή, την καθημερινή φροντίδα του παιδιού. Η διαφορούμενη αυτή διεκδίκηση αποτελεί συγχρόνως και ένα νέο ανδρικό ναρκισσισμό. Μπορεί εύκολα λοιπόν να οδηγήσει, σε κάποιες περιπτώσεις, απλώς σε μια νέα κατάκτηση των ανδρών, χωρίς καμία ουσιαστική αλλαγή στην καθημερινή σχέση των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια, ή ακόμη σε παράδοξες και ακραίες αντιστροφές» (1998: 70, όπως αναφέρεται στο Καντσά, 2022: 9).

Παρόλη την έντονη παρουσία διαφοροποιημένων αντιλήψεων για τη γονεϊκότητα και ειδικά για τη πατρότητα, μητέρες και πατέρες, γυναίκες και άνδρες κινούνται την ίδια στιγμή μέσα σε κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια που εντείνουν, ενισχύουν και υποστηρίζουν τις έμφυλες διακρίσεις με αναφορά στη γονεϊκότητα. Στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας τόσο από τη σκοπιά των οικείων αντιλήψεων όσο και σε νομικό επίπεδο η γονεϊκότητα

εξακολουθεί να συνδέεται κυρίως με τη μητρότητα και να εμφανίζεται να έχει ως προϋπόθεση τις ετερόφυλες σχέσεις. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα που αφορούν στις έμφυλες διαφοροποιήσεις και ανισότητες με αναφορά στη γονεϊκή ιδιότητα, την οικιακή και εξωοικιακή εργασία, τη φροντίδα των παιδιών, το εισόδημα, τον καταμερισμό του χρόνου (Καντσά, 2022).

Παράλληλα, τα αιτήματα για γονεϊκότητα της κοινότητας των ΛΟΑΤΚ μετακινούν την για εδραιωμένη πεποίθηση του αποκλειστικού προνομίου της αναπαραγωγικής στα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια και δημιουργούν νέες βάσεις για την αναγνώριση της πατρότητας και της μητρότητας. Ανάγεται σε ακτιβιστικό διακύβευμα και γίνεται αντικείμενο λόγου με σαφή στόχο όχι απλώς τη διεκδίκηση μιας σειράς πρακτικών/ανθρώπινων δικαιωμάτων για τη διεκδίκηση μιας άλλης θέσης των ΛΟΑΤΚ στο κοινωνικό πλαίσιο (Κανάκης, 2015).

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει μια επισκόπηση των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν στο Οικογενειακό Δίκαιο μετά την ψήφιση του Νόμου 4800/2021, γνωμοδοτήσεις φεμινιστικών συλλογικότητων και του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη μεταρρύθμιση και ανάλυση της έννοια του συμφέροντος του παιδιού. Έπειτα, ακολουθεί η μεθοδολογία και η ανάλυση της έρευνας αρχείου που αφορά δικαστικές αποφάσεις έπειτα από την ψήφιση του νόμου.

Αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου-Συνεπιμέλεια

Η μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου με την ψήφιση του Νόμου 4800/2021 (ΦΕΚ 81/Α/21-5-2021) με θέμα «Μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων, άλλα ζητήματα οικογενειακού δικαίου και λοιπές επείγουσες διατάξεις» και η νέα πρόβλεψη για «από κοινού και εξίσου» άσκηση γονικής μέριμνας στη περίπτωση διαζυγίου (άρθρο 1510) οδήγησε σε έναν έντονο δημόσιο διάλογο εκπροσωπούμενο στο δημόσιο βουλευτικό και δημοσιογραφικό λόγο. Το χρονικό διάστημα πριν αλλά και μετά την ψήφιση του νόμου παρατηρήθηκε έντονη δραστηριοποίηση πλήθους οργανώσεων και σωματείων φεμινιστικών οργανώσεων και στον αντίποδα οργανώσεων εκπροσώπησης πατέρων.

Οι συλλογικότητες εκπροσώπησης των πατέρων αναπτύχθηκε δράση και δημόσιος λόγος που τάχθηκε υπέρ της αλλαγής της νομοθεσίας απαιτώντας την υποχρεωτική συνεπιμέλεια των τέκνων έπειτα από τη λύση του γάμου. Τονίστηκε ιδιαίτερα η στάση της ελληνικής κοινωνίας στο ζήτημα της ανατροφής των παιδιών μετά το διαζύγιο ή τον χωρισμό ως οπισθοδρομική σε σχέση με αυτή των υπόλοιπων κρατών. Η αντίληψη βαθιά ριζωμένη αντίληψη ότι το παιδί μετά τον χωρισμό παραμένει κυρίως ή αποκλειστικά υπό την επιμέλεια ενός γονέα αναγνωρίζεται ως αναχρονιστική και ενδεχομένως βλαβερή για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού κάνοντας λόγο για το «σύνδρομο γονικής αποξένωσης».³

Ο σύλλογος «Ενεργοί Μπαμπάδες για τα Δικαιώματα του παιδιού» είναι όπως αναφέρει στην ιστοσελίδα του «μια μη κερδοσκοπική εταιρία, ένα κίνημα ανθρώπων-γονέων, που βιώνουμε το πρόβλημα της αποξένωσης, στερούμενοι της δυνατότητας να

---

³ Όπως αναφέρουν οι Μιλτιάδου και Αμπατζόγλου (2021) το σύνδρομο της γονικής αποξένωσης έχει αμφισβητηθεί επιστημονικά και δεν έχει συμπεριληφθεί στις επίσημες διαγνώσεις των ταξινομικών συστημάτων του DSM-V και ICD11. Τα παιδιά δεν πάσχουν από το ανύπαρκτο σύνδρομο γονικής αποξένωσης, αλλά πάσχουν από την αγωνιώδη καθημερινότητα της αποξένωσης από τον εαυτό τους, από την παιδική τους ηλικία, χτίζοντας έναν ψευδή αμυντικό εαυτό προκειμένου να ανταπεξέλθουν.

είμαστε ουσιαστικά ενεργοί στις ζωές των παιδιών μας». Σκοπός ίδρυσης του συλλόγου είναι η ενημέρωση της κοινής γνώμης, μέσω τόσο της προσωπικής διαδρομής του κάθε μέλους, όσο και μέσω των πορισμάτων της επιστήμης, σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη οικογένεια πραγματοποιώντας ομιλίες και ημερίδες. Στη 2η διαδικτυακή ημερίδα του συλλόγου σκοπός ήταν να ενημερώσουμε σχετικά με την πορεία εφαρμογής του Ν.4800/21 από την έναρξη ισχύος του (16/09/21) και μετά, η επισήμανση από νομικής πλευράς βελτιώσεων του νόμου, καθώς και η ανάλυση μέσα από το πρίσμα των ψυχολόγων τις επιπτώσεις της γονικής αποξένωσης και των ψευδών καταγγελιών στα παιδιά πρωτίστως και δευτερευόντως στους ίδιους τους γονείς.

Αντίστοιχη δράση παρουσιάζει ο σύλλογος ΣΥ.Γ.Α.Π.Α. (Σύλλογος για τη Πατρική και Ανδρική Αξιοπρέπεια) ιδρύθηκε επίσημα τον Μάρτιο 2005. Όπως ο ίδιος ο σύλλογος αναφέρει στη διαδικτυακή του σελίδα «πρόκειται κίνημα για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του πατέρα και του παιδιού». Μεταξύ των διεκδικήσεων αναφέρονται: η συνταγματική κατοχύρωση του πατρικού ρόλου, η ίδια επιδοματική ή εργασιακή ισότητα και ο πατέρας και άνδρας (όρια συνταξιοδότησης, οικογενειακά επιδόματα, πολυτεχνική ιδιότητα, άδειες πατρότητας, κτλ), η ανάδειξη του πατέρα-τροφού και δημιουργού μέσω των σχολικών και άλλων εγχειριδίων, η παραδοχή της ύπαρξης του πατρικού φίλτρου, η από κοινού επιμέλεια και γονική μέριμνα, η ελεύθερη επικοινωνία σε περίπτωση διαζυγίου και η εναλλασσόμενη κατοικία των παιδιών όπου είναι δυνατό, η δίκαιη διατροφή (στα διαζύγια) σύμφωνα με τις ηλικιακές ανάγκες και τις δυνατότητες των γονέων, να λαμβάνονται υπόψη τα έξοδα ταξιδιού του γονέα που ταξιδεύει για να επικοινωνήσει με τα παιδιά του και η δήλωση εισοδημάτων των παιδιών από κοινού.

Στον αντίποδα, σωρεία φεμινιστικών οργανώσεων, οργανώσεις γυναικών αντιτάχθηκαν στη ψήφιση του νόμου τονίζοντας ότι δεν κλήθηκαν σε διάλογο κατά την προπαρασκευαστική περίοδο της νομοθετικής ρύθμισης. Σε σχετικές αναφορές και τοποθετήσεις τόσο πριν την ψήφιση, όσο και μετά κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για έμφυλες διακρίσεις και ανοχή σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας. Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι ούτε ο αρμόδιος φορέας, η Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, δεν κλήθηκε να συμμετάσχει στην νομοπαρασκευαστική διαδικασία πριν την ψήφιση του νομοσχεδίου.

Το Κέντρο Διοτίμα σε τοποθέτησή του στον δημόσιο διάλογο με αφορμή τη σύσταση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής από το υπουργείο Δικαιοσύνης για την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου αναφέρει συμπερασματικά:

[...] *Η κεντρικότητα της θέσης για το δικαίωμα των πατεράδων στην από κοινού επιμέλεια των παιδιών τους (μετά το διαζύγιο /διάσταση) αναντίρρηση (περι)-ορίζει το διάλογο σχετικά με τη μορφή και το περιεχόμενο της επικείμενης νομοθετικής αλλαγής.*

Επιπλέον, υπονοεί ή/και υπόσχεται την αμφισβήτηση των έμφυλων στερεοτύπων προς όφελος μιας πιο συμμετρικής διευθέτησης που δεν μπορεί παρά να βρει συμμάχους ανάμεσα στις τάξεις των φεμινιστριών και του κινήματος για την έμφυλη ισότητα αν και εφόσον επιφέρει ένα κρίσιμο πλήγμα στο ουσιοκρατικό δίπολο των έμφυλων ρόλων και των μεταξύ τους καταμερισμών.

Ο διάλογος που προκλήθηκε ανοίγει πολλά ερωτηματικά ως προς την αγνόηση της κοινωνικής, πολιτικής, ιδεολογικής και πολιτισμικής πρόσληψης της νομοθετικής αλλαγής που επιχειρείται, και την αποσιώπηση της επανανομηματοδότησης της οικογένειας, της γονεϊκότητας, της μητρότητας και της πατρότητας, των δικαιωμάτων παιδιών και γονέων, της φροντίδας και της σχεσιακότητας που αποτελούν συμφραζόμενα της».⁴

Μετά την ψήφιση:

«Εκ μέρους του Κέντρου Διοτίμα εκφράζουμε την αντίθεσή μας στις «Μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων και άλλα ζητήματα οικογενειακού δικαίου», τη νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης που τέθηκε πρόσφατα σε δημόσια διαβούλευση.

Αρχικά διότι αγνοήθηκαν συστηματικά οι γυναικείες και φεμινιστικές οργανώσεις της χώρας οι οποίες ουδέποτε κλήθηκαν σε διάλογο, παρά τις προτάσεις και παρεμβάσεις που έθεσαν στη δημόσια ατζέντα.

Παράλληλα το Υπουργείο Δικαιοσύνης αγνόησε δημόσιες τοποθετήσεις και παρεμβάσεις έγκριτων νομικών, ενεργών δικηγόρων με μακρά εμπειρία σε θέματα οικογενειακού δικαίου, καθηγητριών και καθηγητών των ΑΕΙ (νομικής, συνταγματικού δικαίου, κοινωνικών επιστημών, κ.λπ.) που αμφισβητούν κατά

---

⁴ <https://diotima.org.gr/to-kentro-diotima-gia-ti-synepimeleia/> (τελευταία πρόσβαση 15/9/2023)

πόσον πράγματι εξυπηρετούν το συμφέρον του παιδιού οι ρυθμίσεις που εισάγονται, επιλέγοντας να συνομιλήσει αποκλειστικά με «συλλόγους μπαμπάδων».⁵

Σύμφωνα με την Παναγιώτου (2021): Σύμφωνα με τις προϊσχύουσες διατάξεις του Αστικού Κώδικα, οι γονείς «ασκούν από κοινού» (προϊσχύον άρθρο 1510, παρ. 1ΑΚ) τη γονική μέριμνα. Σε περίπτωση διαζυγίου:

«... η άσκηση της γονικής μέριμνας ρυθμίζεται από το δικαστήριο. Η άσκηση της γονικής μέριμνας μπορεί να ανατεθεί στον έναν από τους γονείς ή, αν αυτοί συμφωνούν ορίζοντας συγχρόνως τον τόπο διαμονής του τέκνου, στους δύο από κοινού. [...] Το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει διαφορετικά, ιδίως να καταλείψει την άσκηση της γονικής μέριμνας μεταξύ των γονέων ή να την αναθέσει σε τρίτον. Για τη λήψη της απόφασής του το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους έως τότε δεσμούς του τέκνου με τους γονείς και τους αδελφούς του, καθώς και τις τυχόν συμφωνίες που έκαναν οι γονείς του τέκνου... (προϊσχύον άρθ. 1513, παρ. 1 ΑΚ).

Οι ρυθμίσεις για τη γονική μέριμνα μετά το διαζύγιο συμπληρώνονταν από εκείνες για το συναινετικό διαζύγιο:

... Αν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, για να λυθεί ο γάμος [με συναινετικό διαζύγιο] πρέπει να ρυθμίζεται η επιμέλειά τους, η επικοινωνία με αυτά και η διατροφή τους, με την ίδια [αυτή στην οποία συμφωνείται συναινετικά η λύση του γάμου] ή με άλλη έγγραφη συμφωνία μεταξύ των συζύγων... (προϊσχύον άρθ. 1441, παρ. 2 ΑΚ).»

Η αλλαγή που επιφέρει η αναθεώρηση του άρθρου 1513 του Αστικού Κώδικα ορίζει την *από κοινού και εξίσου* άσκηση της γονικής μέριμνας αγνοώντας τις περιπτώσεις συγκρουσιακών διαζυγίων ή κακοποιητικών σχέσεων.

Η έκθεση της AFEM για την επικείμενη αξιολόγηση της Ελλάδας από τον ανεξάρτητο φορέα αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης GREVIO αναφέρει ότι ο νόμος 4800/2021 ψηφίστηκε αδιαφορώντας πλήρως για την πανευρωπαϊκή κινητοποίηση των γυναικείων ΜΚΟ και την επείγουσα παρέμβαση δύο Εισηγητών του ΟΗΕ και του GREVIO. Παράλληλα, το European Antiviolence Network τάχθηκε υπέρ της απόσυρσης του νομοσχεδίου σε έγγραφο που υπέγραψαν οκτώ μεγάλα ευρωπαϊκά και διεθνή δίκτυα ΜΚΟ

⁵ <https://diotima.org.gr/kentro-diotima-gia-to-oikogeneiako-dikaio/> (τελευταία πρόσβαση 15/9/2023)

γυναικών (συμπεριλαμβανομένου του AFEM) και 104 γυναικείς ΜΚΟ από τριάντα χώρες. Όπως τόνισε Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Επίτιμη Πρόεδρος της AFEM, ο νόμος 4800/2021 συνιστά επικίνδυνη οπισθοδρόμηση, καθώς ενθαρρύνει τις συγκρούσεις και την ενδοοικογενειακή βία, ενώ μειώνει την δυνατότητα παρέμβασης των δικαστών, παραβιάζοντας την ανεξαρτησία των δικαστών, το θεμελιώδες δικαίωμα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού και πολλά άλλα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Παράλληλα, ο νέος νόμος παραβιάζει πολλά άρθρα της Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης⁶ η οποία απαγορεύει απολύτως τη διαμεσολάβηση, καθώς οδηγεί στην υποχώρηση του λιγότερο ισχυρού γονέα (συνήθως της μητέρας), εις βάρος του παιδιού, λόγω ανισορροπίας ισχύος και αδυναμίας διαπραγμάτευσης.

Η έκθεση τοποθετείται περί της έννοιας της «γονικής αποξένωσης», η οποία είναι απαράδεκτη από τα διεθνή πρότυπα, χρησιμοποιείται στη νομολογία και σε εκπαιδευτικά σεμινάρια για δικαστές που διοργανώνονται από το ελληνικό κράτος. Ο GREVIO έχει καταδικάσει τη χρήση της «γονικής αποξένωσης» (που συνήθως αποδίδεται στις προσπάθειες της μητέρας για την απαξίωση του πατέρα) ως «επιστημονικά αβάσιμη και επικίνδυνη έννοια» και προέτρεψε τους επαγγελματίες που ασχολούνται με τα παιδιά και το ευρύτερο κοινό να ενημερωθούν σχετικά. Ωστόσο, ο όρος «γονική αποξένωση» που έχει διατυπωθεί συστηματικά από τους συλλόγους των πατέρων αν και δεν εμφανίζεται στο ίδιο το κείμενο του νόμου, επισκιάζει όλες τις διατάξεις του, ιδίως το άρθρο 14⁷ του νόμου 4800/2021 κάνοντας σαφή νύξη σε αυτό.

---

⁶ Ο νόμος 4800/2021 παραβιάζει κατάφωρα τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, ειδικότερα: (i) επιβάλλοντας τη συνέχιση της «ενεργού παρουσίας» του δράστη μέχρι την τελική καταδίκη του (άρθρο 14), ενώ η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης απαιτεί ακόμη και υποψία κακοποιητικής συμπεριφοράς θα πρέπει να διερευνηθεί, ανεξάρτητα από την ποινική διαδικασία, έτσι ώστε να παραιτηθούν τα δικαιώματα του γονέα που είναι ύποπτος ακόμη και για κακοποίηση· (ii) με την καθιέρωση υποχρεωτικής διαμεσολάβησης ως προϋπόθεση για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

⁷ Αντικατάσταση του Άρθρου 1532

Συνέπειες κακής άσκησης

Αν ο πατέρας ή η μητέρα παραβαίνουν τα καθήκοντα που τους επιβάλλει το λειτουργημά τους για την επιμέλεια του προσώπου του τέκνου ή τη διοίκηση της περιουσίας του ή αν ασκούν το λειτουργημά αυτό καταχρηστικά ή δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε αυτό, το δικαστήριο μπορεί, εφόσον το ζητήσουν ο άλλος γονέας ή οι πλησιέστεροι συγγενείς του τέκνου ή ο εισαγγελέας, να διατάξει οποιοδήποτε πρόσφορο μέτρο.

Κακή άσκηση της γονικής μέριμνας συνιστούν ιδίως: α. η υπαίτια μη συμμόρφωση προς αποφάσεις και διατάξεις δικαστικών και εισαγγελικών αρχών που αφορούν τον τέκνο ή προς την υπάρχουσα συμφωνία των γονέων για την άσκηση της γονικής μέριμνας, β. η διατάραξη της συναισθηματικής σχέσης του τέκνου με τον άλλο γονέα και την οικογένειά του και η με κάθε τρόπο πρόκληση διάρρηξης των σχέσεων του τέκνου με αυτούς, γ. η υπαίτια παράβαση των όρων της συμφωνίας των γονέων ή της δικαστικής απόφασης για την επικοινωνία του τέκνου με τον γονέα με τον οποίο δεν διαμένει και η με κάθε άλλο τρόπο παρεμπόδιση της επικοινωνίας, δ. η κακή άσκηση και η υπαίτια παράλειψη της άσκησης του δικαιώματος επικοινωνίας από τον δικαιούχο γονέα, ε. η αδικαιολόγητη άρνηση του γονέα να καταβάλει τη διατροφή που επιδικάστηκε στο τέκνο από το δικαστήριο ή συμφωνήθηκε μεταξύ των γονέων, στ. η καταδίκη του γονέα, με οριστική δικαστική

Η αναθεώρηση του νόμου έχει φανερά έμφυλο και σεξουαλικό πρόσημο. Δεν άρει ούτε αμβλύνει την έμφυλη ανισότητα, καθώς αναπαράγει στερεοτυπικά δίπολα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Καντσά (2022: 9):

Φεμινιστικές αναλύσεις έχουν δείξει ότι η έμφαση στην ισότητα παραβλέπει πως η ισότητα δεν οδηγεί αναγκαστικά σε εξάλειψη της διαφοράς και ότι αυτό που χρειάζεται είναι η αναγνώριση του τρόπου με τον οποίο δημιουργείται κάθε φορά η διαφορά. Τη παραδοχή ότι η όποια συζήτηση δε μπορεί να περιορίζεται σε δίπολα, - «πατέρες» / «μητέρες», «άνδρες» / «γυναίκες»-, αλλά στην αναγνώριση ότι οι διαφορές ποικίλουν, αλλάζουν, διαφοροποιούνται και αποτελούν συνάρθρωση του φύλου με τη γονεϊκή ιδιότητα, τη σεξουαλικότητα, τη κοινωνική θέση, την ηλικία και πολλά άλλα. Αν, λοιπόν, στόχος μας είναι η ουσιαστική αλλαγή στις έμφυλες και γονεϊκές σχέσεις, η επίτευξη της ισότητας, -ισότητα φύλων, ισότητα γονέων-, αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την αναγνώριση των τρόπων με τον οποίο συγκροτούνται και νομιμοποιούνται οι διαφορές. Η επίτευξη μιας ισότητας γονέων με στόχο το συμφέρον του παιδιού δε διασφαλίζεται με οριζόντιες νομοθετικές πράξεις, - υποχρεωτικής συνεπιμέλειας, εναλλασσόμενης διαμονής, ίσου χρόνου παραμονής-, αλλά μέσω της συστηματικής, προσεκτικής ενασχόλησης του τρόπου που δημιουργούνται οι διακρίσεις τόσο στο επίπεδο των αντιλήψεων όσο και σε αυτό των νομοθετικών ρυθμίσεων.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφέρουμε την επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης Τσιάρα Κωνσταντίνο τον Αύγουστο του 2020 κατά τη διάρκεια των εργασιών της Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου τονίζοντας ότι έχει διαπιστωθεί στη χώρα μας η υλοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού, όπως αυτά κατοχυρώνονται στη ΔΣΔΠ, υπολείπεται των προτύπων που θέτει η Σύμβαση, λόγω υφιστάμενων διατάξεων του Οικογενειακού Δικαίου ή/και της ερμηνείας και εφαρμογής αυτών από τη νομολογία στους επί μέρους τομείς. Στη βάση αυτή, ο Συνήγορος του Πολίτη υποστηρίζει μία γενναία, ριζική αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου που θα αποτελεί πραγματικά και ουσιαστικά αλλαγή παραδείγματος και θα εδράζεται στις ακόλουθες αρχές και κανόνες:

- Την διάκριση της ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ των γονέων (όποια τυπική/νομική μορφή/έκφραση και αν έχουν, ή και άνευ τυποποίησης, άτυπα, ως

απόφαση, για ενδοοικογενειακή βία ή για εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή για εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής. [...]

ελεύθερη συμβίωση) και εκείνης μεταξύ αφενός των γονέων και αφετέρου του/ων τέκνου/ων τους. Οι σχέσεις των γονέων μεταξύ τους δύνανται να μεταβάλλονται στο χρόνο και στην αλλαγή των συνθηκών της ζωής, με ανάλογη αναπροσαρμογή της νομικής τους μορφής ή και διάρρηξη κάθε δεσμού, νομικού και φυσικού. Οι σχέσεις των γονέων με το/α τέκνο/α τους, ως άλλης φύσεως, θα πρέπει να παραμένουν ανεπηρέαστες από τις αλλαγές που συντελούνται στις σχέσεις των γονέων μεταξύ τους. Η αρχή αυτή συνοψίζεται στη φράση 'ο γάμος ή η συμβίωση μπορεί να διαλυθούν, ο γονικός ρόλος όμως υπάρχει για μια ζωή'.

- Την αναγνώριση και αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος του παιδιού σε κοινή φροντίδα και ανατροφή από τους γονείς του. Ανεξαρτήτως της διάρρηξης του νομικού (όπου υφίσταται) ή/και φυσικού δεσμού μεταξύ των γονέων, η άσκηση της γονικής μέριμνας στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένης και της επιμέλειας, από αμφοτέρους τους γονείς και η διασφάλιση ισόρροπου, ισοβαρούς, ισόχρονου και ισάξιου (δικαιώματος, αλλά πρωτίστως) καθήκοντος ανατροφής από εκείνους αποτελούν τον απαραβίαστο πυρήνα του δικαιώματος του τέκνου.

- Την εμπέδωση του ισότιμου ρόλου των γονέων έναντι του/ων τέκνου/ων τους, από της γεννήσεώς του/ων. Ενός ρόλου που αναδεικνύει δικαιώματα και υποχρεώσεις, όχι έναντι του έτερου γονέα, αλλά έναντι του/ων τέκνου/ων, ως καθήκον του γονέα στη γονική μέριμνα στο σύνολό της, και υπό όλες τις εκφράσεις και εκφάνσεις της.

- Τη ρύθμιση των επιμέρους ζητημάτων της άσκησης της κοινής γονικής μέριμνας στο σύνολό της με συμφωνία των γονέων, και δη κατά προτίμηση σε χρόνο που να εναρμονίζεται με ζωή του παιδιού και όχι με τη ζωή των γονέων, στη βάση της αρχής, ότι η διατάραξη των σχέσεων μεταξύ των γονέων δεν πρέπει να επιδρά στις σχέσεις τους με το/α τέκνο/α τους και του κανόνα της κοινής γονικής μέριμνας στο σύνολο αυτής.

- Τη προσφυγή στη δικαιοσύνη με επίκληση σπουδαίου λόγου, ερειδόμενου είτε στη νομοθεσία είτε στην μεταξύ των γονέων συμφωνία» (Συνήγορος του Πολίτη, 5/8/2020, σ. 2).

Συμφέρον του παιδιού

Οι Μιλτιάδου και Αμπατζόγλου (2021) αναφέρουν ότι το συμφέρον του παιδιού αποτελεί μια γενική αρχή που διέπει τον τρόπο σκέψης για όλες τις αποφάσεις που αφορούν στα παιδιά. Η θεσμική της ισχύ πηγάζει από τη διατύπωσή της στο άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του παιδιού (1989), η οποία αποτελεί ένα διεθνές κείμενο που εγγυάται την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και κατοχυρώνει τη νομική θέση του στον χώρο του Διεθνούς Δικαίου. Το εύρος της αρχής αυτής διατρέχει το σύνολο των υποθέσεων που σχετίζονται με την προστασία των παιδιών

Ο Λέκκας (2021) αναφέρει ότι η γονική μέριμνα μετά τη λύση του γάμου ή του σύμφωνου συμβίωσης των γονέων, πρέπει να ασκείται χάριν του συμφέροντος του τέκνου. Ο όρος «τέκνο» χρησιμοποιείται ευρέως ως *terminus technicus* στο Κεφάλαιο Ενδέκατο του Οικογενειακού Δικαίου (Σχέσεις γονέων και τέκνων) για να δηλώσει τον ανήλικο. Στον Ν.4800/2021 ο όρος «τέκνο» αντικαταστάθηκε από τον όρο «παιδί» με όμοια κανονιστική σημασία, δηλαδή αυτή του «ανήλικου» ή της «ανήλικης νεότητας».

Ο όρος «συμφέρον του παιδιού» αποτελεί τον βασικό ρυθμιστή των οικογενειακών ζητημάτων που προκύπτουν μετά το διαζύγιο και παρά τον αμιγώς νομικό της χαρακτήρα. Παράλληλα, η έννοια του συμφέροντος του παιδιού συναντάται συχνά και στην κλινική πράξη των επαγγελματιών ψυχικής υγείας. Στο πλαίσιο των δικαστικών διαδικασιών για τη ρύθμιση της επιμέλειας είναι σύνηθες να απευθύνονται αιτήματα σε παιδοψυχιατρικές υπηρεσίες προκειμένου να γνωμοδοτήσουν για το συμφέρον του παιδιού (Μιλτιάδου & Αμπατζόγλου, 2021).

Σύμφωνα με τον Λέκκα (2021) το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην απόφαση του *Mamousseau et Washington c. France* έκρινε ότι το συμφέρον του παιδιού πρέπει να ερμηνεύεται ομοιόμορφα σε όλα τα διεθνή κείμενα που αναφέρονται σε αυτό. Αν και από τα εθνικά δικαστήρια κρατών-μελών της Σύμβασης έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις για το εάν οι κανόνες της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού είναι εφαρμοστέοι στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών ή αν αντίθετα θεσπίζουν υποχρεώσεις μόνο έναντι των κρατών μελών της Σύμβασης. Παρόλα αυτά, γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 3 § 1 της Σύμβασης ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, που κατοχυρώνει την αρχή του σεβασμού και της προστασίας του συμφέροντος του τέκνου, έχει άμεση εφαρμογή στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών μελών της Σύμβασης ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού.

Οι Μιλτιάδου και Αμπατζόγλου (2021) αναφέρουν ότι ο όρος «συμφέρον του παιδιού» έχει διαχρονική παρουσία σε πολλά εθνικά οικογενειακά νομοθετήματα πολύ πριν από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, εκφράζοντας την προστατευτική στάση της κοινωνίας απέναντι στα εύθραυστα μέλη της, με στόχο να εξασφαλιστεί η διατήρηση και η εξέλιξή τους. Μεταξύ πολλών είναι ενδεικτικό το παράδειγμα του ελληνικού αστικού δικαίου, το οποίο ακόμη και στον προηγούμενο αστικό κώδικα περιείχε τη φράση «συμφέρον του παιδιού»), παρότι η ερμηνεία του γινόταν στο πλαίσιο της πατρικής εξουσίας που χαρακτήριζε τις οικογενειακές σχέσεις της εποχής. Ο όρος μπορεί να υπήρχε διαχρονικά δηλώνοντας τη σταθερή στάση των νομικών συστημάτων ότι οι ανήλικοι έχρηζαν προστασίας, όμως η ερμηνεία βρισκόταν πάντα σε άμεση σύνδεση με τις μεταβολές που διαδραματίζονταν σε ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο.

«Ενώ δηλαδή αρχικά είχε αποκλειστικά μια προστατευτική λειτουργία για το συμφέρον του παιδιού, καθώς θεωρούνταν ανίκανο να λαμβάνει αποφάσεις για τον εαυτό του, η σταδιακή αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων για τον ρόλο των δύο φύλων και η αναθεώρηση της νομικής θέσης του παιδιού άλλαξε το περιεχόμενό της (Μιλτιάδου & Αμπατζόγλου, 2021: 57)».

Η μετάβαση αυτή πραγματοποιήθηκε στο ελληνικό αστικό δίκαιο με τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου το 1983, η οποία είχε εξολοκλήρου παιδοκεντρικό προσανατολισμό. Η έννοια του συμφέροντος του παιδιού έγινε ο βασικός ρυθμιστής του τρόπου άσκησης της γονικής μέριμνας και της ανάθεσής της μετά τη λύση της έγγαμης συμβίωσης, και το παιδί έφερε το δικαίωμα της έκφρασης της γνώμης του ανάλογα με τον βαθμό της ωριμότητάς του.

«Το συμφέρον του παιδιού αναγνωρίστηκε ως αόριστη νομική έννοια που χρήζει εξειδίκευσης με γνώμονα τους ψυχοσυναισθηματικούς δεσμούς του με τους γονείς και τα αδέρφια του (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, όπως αναφέρεται στο Μιλτιάδου & Αμπατζόγλου 2021: 57)».

Σύμφωνα με τους Μιλτιάδου και Αμπατζόγλου (2021) τα τελευταία χρόνια η εξαίρεση των «παθολογικών διαζυγίων»⁸, άρχισε να γενικεύεται και να κατακλύζει ανησυχητικά τις

---

⁸ «Ως προς τα «παθολογικά» διαζύγια που είχαν αρχίσει να απασχολούν τις παιδοψυχιατρικές υπηρεσίες στη δεκαετία του '90, βλ. Γ. Αμπατζόγλου (1994). Σύμφωνα με την ψυχολόγο-ψυχαναλύτρια Diane Drory (2014), οι χωρισμοί έχουν διάφορες διαβαθμίσεις. Στο παθολογικό άκρο, ένας χωρισμός μπορεί να είναι είτε κακοήθης - υπό την έννοια της ασθένειας — είτε αιματηρός, βίαιος. Στους παθολογικούς χωρισμούς το παιδί ζει τραυματικές καταστάσεις και μπορεί να βρεθεί το ίδιο σε ρόλο γονιού (γονεοποίηση), συντρόφου, προστάτη του γονιού, ελεγκτή του γονιού, σε ρόλο αυτού που αποφασίζει για όλα ή στον ρόλο αυτού που για χάρη του ο γονιός Χώρισε (το παιδί ως άλλοθι)» (Μιλτιάδου & Αμπατζόγλου, 2021: 59).

υπηρεσίες. Πολλαπλάσια ήταν δε και τα αιτήματα προς τους ειδικούς ψυχικής υγείας να προβούν στην εξέταση παιδιών είτε από τους νομικούς εκπροσώπους των γονέων είτε κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας. Ως αποτέλεσμα διαμορφώθηκε πολωμένο κλίμα, πολλαπλών και συχνά ανυπόστατων κατηγοριών μεταξύ γονιών, σε συνεχή κορύφωση, που υποδαυλιζόνταν από «συμβούλους», χωρίς κανέναν σεβασμό του ενός προς τον άλλον, αλλά κυρίως με μια πλήρη έλλειψη συναίσθησης της έκθεσης του παιδιού.

«Μέσα σε αυτό το κλίμα εμφανίστηκε στη συζήτηση η θέσπιση νόμου που θα επέβαλε την υποχρεωτική συνεπιμέλεια και θα λειτουργούσε εν είδει ξεκαθαρίσματος λογαριασμών. Σχεδόν απειλητικά παρουσιαζόταν ότι ο νέος νόμος έρχεται για να βάλει τάξη στην αυθαιρεσία, κυρίως των γυναικών. Υποστηρικτές αυτού του αγώνα είναι οι πατεράδες, οι άνδρες, αλλά ακόμη και η υποτιθέμενα χαμένη ανδρική «αξιοπρέπεια» τους, οι οποίοι διεκδικούν μια πλήρη «ισοκατανομή» της σχέσης με το παιδί μετά τον χωρισμό. Από την αρχική της εμφάνιση η συνεπιμέλεια, την οποία δεν εμποδίζει κανένας νόμος ως συναινετική, γενναιόδωρη και απαραίτητη συνθήκη υπέρ του παιδιού, συμφωνημένη μεταξύ δύο γονέων που τα καταφέρνουν μετά τον χωρισμό, συνοδευόταν συχνά από έναν τόνο απειλής και σωφρονισμού. Από ένα παιδοκεντρικό μοίρασμα της ευθύνης και των υποχρεώσεων των δύο γονέων μετατρέποταν σε μία τιμωρία, σε μία αμφισβήτηση της μητρικής θέσης και αξίας, σε έναν φθονερό ανταγωνισμό. Το τραγικό είναι ότι και ο ένας και ο άλλος είναι γονείς του ίδιου παιδιού – ή παιδιών (Μιλτιάδου & Αμπατζόγλου, 2021: 59)».

Η συνεπιμέλεια, όπως αναφέρουν οι Μιλτιάδου και Αμπατζόγλου (2021), εισάγεται στη συζήτηση με όρους υποχρεωτικότητας, ανεξαρτήτως συνθηκών, αγνοώντας την υποκειμενικότητα της κάθε περίπτωσης και την πιθανή έκθεση του παιδιού σε περιστατικά βίας ή στην ακραία ανωριμότητα κάποιων γονιών. Παράλληλα, οι συζητήσεις για τη συνεπιμέλεια, ενώ παρουσιάζονται να πραγματοποιούνται με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού, στην πραγματικότητα ξεχνούν το παιδί ως υποκείμενο της παιδικής του ηλικίας. Ακόμη και το δικαίωμα στη βρεφική και νηπιακή του ηλικία απειλείται.

Τα δικαιώματα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που σχετίζονται άμεσα με το περιεχόμενο της συνεπιμέλειας και τα οποία πρέπει να εξεταστούν σε συνδυασμό με την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος, σύμφωνα με την Μπλιάτη (2022, σ.

29)⁹ είναι τα ακόλουθα: α) το άρθρο 7 ορίζει ότι «Το παιδί εγγράφεται στο ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη την στιγμή το δικαίωμα του ονόματος, το δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια και, στο μέτρο του δυνατού, το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να ανατραφεί από αυτούς» (παρ. 1), β) το άρθρο 8 κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού «για τη διατήρηση της ταυτότητάς του [...] συμπεριλαμβανομένων και των οικογενειακών σχέσεών του», γ) το άρθρο 9 (παρ. 3) προβλέπει ότι «Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού να ζει χωριστά από τους δύο γονείς του ή από τον ένα από αυτούς να διατηρεί κανονικά προσωπικές σχέσεις και να έχει άμεση επαφή με τους δύο γονείς του, εκτός αν αυτό είναι αντίθετο με το συμφέρον του παιδιού», και δ) το άρθρο 18 (παρ. 1 εδ. α') που προβλέπει ότι «Τα συμβαλλόμενα κράτη καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξασφάλιση της αναγνώρισης της αρχής, σύμφωνα με την οποία και οι δύο γονείς είναι από κοινού υπεύθυνη για την ανατροφή του παιδιού και την ανάπτυξή του».

Η συγγραφέας του κεφαλαίου συμπεραίνει από τα παραπάνω ότι: «η Σύμβαση δεν κάνει καμία διάκριση καταλληλότητας μεταξύ των γονέων με βάση το φύλο αυτών, ούτε προβλέπει διαφοροποίηση της εφαρμογής των δικαιωμάτων σε σχέση με την ύπαρξη ή μη νομικού δεσμού μεταξύ των γονέων, διατήρηση ή τη διακοπή του. Επομένως, όπως τονίζει η Μπλιάτη (2022) δε υπάρχει τίποτα στη Σύμβαση που να δικαιολογεί την πάγια απόφαση των ελληνικών δικαστηρίων υπέρ της λειτουργικής κατανομής της γονικής μέριμνας μετά το διαζύγιο, δηλαδή υπέρ της κατανομής των τριών λειτουργιών της σύμφωνα με το άρθρο 1510 του Αστικού Κώδικα (επιμέλεια, εκπροσώπηση του τέκνου και διοίκηση της περιουσίας του) μεταξύ των γονέων και την συνήθη ανάθεση της επιμέλεια του παιδιού στη μητέρα.

Ο Συνήγορος του Πολίτη σε επιστολή του προς τον Χαρακόπουλο Μάξιμο Πρόεδρος της Διαρκούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης στις 12/5/2021 παραθέτει επισημάνσεις και προβληματισμούς ως προς τις επιμέρους προτεινόμενες ρυθμίσεις.

«Επιδίωξη της Αρχής είναι να συμβάλει στην κατά το δυνατό ανταπόκριση του σχεδίου στον αναγνωρισμένο -ήδη προ σχεδόν τριακονταετίας, δια του κυρωτικής της ΔΣΔΠ ν. 2101/1992, και διακηρυγμένο στόχο και υποχρέωση της πολιτεία για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού» (Συνήγορος του Πολίτη, 12/5/2022:2).

---

⁹ Στον συλλογικό τόμο «Από κοινού και εξίσου, η κοινή ανατροφή των παιδιών μετά το διαζύγιο» που υπερασπίζεται τη μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δίκαιου και την υποχρεωτική συνεπιμέλεια μετά τη λύση του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης των γονέων.

Μεθοδολογία

Η παρούσα ερευνητική εργασία στοχεύει να μελετήσει τον τρόπο εφαρμογής του νέου νόμου στις δικαστικές αποφάσεις απόδοσης επιμέλειας έπειτα από τη λύση του έγγαμου βίου. Παράλληλα, μελετάται η διατύπωση της νομοθεσίας με βάση την οποία αποφασίζεται από τους δικαστές των ελληνικών δικαστηρίων το είδος της επιμέλειας/συνεπιμελίας, η γονική μέριμνα και ο τόπος κατοικίας των παιδιών μετά το διαζύγιο.

Αποτελεί μια ποιοτική έρευνα, καθώς όπως αναφέρουν οι Norman Denzin και Yvonna Lincoln (2005:5):

Η ποιοτική έρευνα είναι μια πλαισιοθετημένη δραστηριότητα (situated activity), η οποία τοποθετεί τον παρατηρητή στον κόσμο. Αυτή συνίσταται σε ένα σύνολο ερμηνευτικών και υλικών πρακτικών, οι οποίες κάνουν τον κόσμο ορατό. Αυτές οι πρακτικές μετασχηματίζουν τον κόσμο. Μετατρέπουν τον κόσμο σε μια σειρά από αναπαραστάσεις του εαυτού, συμπεριλαμβανομένων των σημειώσεων πεδίου, των συνεντεύξεων, των συνομιλιών, των φωτογραφιών, των μαγνητοφωνήσεων και των σημειώσεων σε ημερολόγια. Σε αυτό το επίπεδο, η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει μια ερμηνευτική, νατουραλιστική προσέγγιση στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους πλαίσιο, επιχειρώντας να δώσουν νόημα ή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα με όρους των νοημάτων που οι άνθρωποι δίνουν σε αυτά (Denzin & Lincoln, 2005: 3).

Η συλλογή του υλικού των δικαστικών αποφάσεων διήρκησε από τον Μάρτιο του 2022 έως τον Απρίλιο του 2023. Η διαδικασία συλλογής έγινε έπειτα από επικοινωνία και συζήτηση με δικηγόρους για τις αλλαγές που έφερε η νέα νομοθεσία. Έπειτα οι δικηγόροι αναζήτησαν σε τράπεζες νομικών θεμάτων που είχαν πρόσβαση αποφάσεις δικαστηρίων που έγινε χρήση του νόμου. Συνολικά συλλέχθηκαν 17 δικαστικές αποφάσεις που εκδικάστηκαν σε διάφορες περιοχές της χώρας. Συγκεκριμένα πρόκειται για αποφάσεις που εκδικάστηκαν στα δικαστήρια της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, του Μεσολογγίου, της Πάτρας, του Ναυπλίου και της Λάρισας. Η αποφάσεις αφορούν την επιμέλεια των παιδιών, τη γονική μέριμνα, των τόπο κατοικίας τους και την εκδίκαση διατροφής μετά τη λύση του γάμου των γονέων.

Η παρούσα έρευνα λόγω του πλήθους περιοχών από τις οποίες προήλθαν οι δικαστικές αποφάσεις θα μπορούσε να θεωρεί ως κατά Marcus «πολύ-τοπική» εθνογραφία.

Διότι παρακολουθεί δικαστικές αποφάσεις που πάρθηκαν σε δικαστήρια της χώρας, από διαφορετικούς δικαστές και με διαφορετικές περιπτώσεις γονέων, παιδιών και καταστάσεων. Όπως αναφέρει η Ειρήνη Τουντουσάκη (2022: 359-360) πρόκειται για «μια πλουραλιστική και αναστοχαστική μορφή εθνογραφικής πρακτικής, η οποία υπερβαίνει/καταργεί την έννοια του ερευνητικού πεδίου ως συγκεκριμένου, γεωγραφικά περιγεγραμμένου χώρου. Πρόκειται για μια «κινητή» εθνογραφία, με ευέλικτη στρατηγική έρευνας, η οποία, συνυφασμένη με το ρεύμα της μετανεωτερικότητας, εστιάζει «στην εξέταση της κυκλοφορίας πολιτισμικών νοημάτων, αντικειμένων και ταυτοτήτων σε διεσπαρμένο χρόνο-χώρο». Αντίστοιχα, όπως αναφέρει ο Marcus (1998, όπως αναφέρεται στο Ε. Τουντουσάκη, 2014: 51) [προϋποθέτει] «μια ευέλικτη στρατηγική έρευνας η οποία (...) ακολουθεί μη προκαθορισμένες και συχνά απρόσμενες διαδρομές, προκειμένου να παρακολουθήσει ένα πολιτισμικό σχηματισμό σε πολλαπλά πεδία δραστηριότητας».

Η μέθοδος ανάλυσης που επιλέχθηκε είναι η θεματική ανάλυση του περιεχομένου των δικαστικών αποφάσεων. Οι θεματικές ενότητες της ανάλυσης είναι οι ακόλουθες: α. ο λόγος επιλογής της επιμέλειας ή συνεπιμέλειας, β. ο τρόπος απόδοσης της διατροφής, γ. η επιλογή του τόπου κατοικίας των παιδιών, δ. ο ορισμός του συμφέροντος του τέκνου, και ε. οι κυρώσεις από τη μη τήρηση των όρων της επιμέλειας.

Στην Ελλάδα μελέτες που αφορούν τους λόγους που παράγουν νόμοι, κοινοβουλευτικές συζητήσεις και δικαστικές σχετικά με την οικογένεια και τη γονεϊκότητα έχουν πραγματοποιηθεί από: την Καντσά (2006) για την μητρότητα στις ομόφυλες σχέσεις και (2014) για τον γάμο των ομόφυλων ζευγαριών, τις Καντσά και Χαλκίδου (2014) για τις ομόφυλες μητέρες, τον Γιαννακόπουλο (2010) για την ομόφυλη ταυτότητα στην σύγχρονη Ελλάδα, την Τσουκαλά (2013) για την παρένθετη μητρότητα, την Τουντουσάκη (2015) για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και (2022) για τη διακρατική/διαφυλετική υιοθεσία και την Παπαδάκη (2021) για την υιοθεσία.

Σύμφωνα με την Ειρήνη Παπαδάκη (2021) η μελέτη των νόμων αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου προγράμματος στην ανθρωπολογία που ονομάζεται ανθρωπολογία του δικαίου. Αποτελεί έναν τρόπο ανθρωπολογικής ερμηνείας των νόμων, των κοινοβουλευτικών συζητήσεων, των δικαστικών αποφάσεων και των τρόπων που η κοινωνία ρυθμίζει τη ζωή. Ο Clifford Geertz (1983, όπως αναφέρεται στο Ε. Παπαδάκη, 2021: 49) αναφέρει ότι ο νόμος αποτελεί ένα τρόπο κατανόησης του κόσμου, καθώς είναι ένα κλειδί με το οποίο μπορεί κανείς να δει την κοινωνία. Μέσα σε αυτόν καταγράφονται οι κυρίαρχες αξίες και ανησυχίες.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που σχετίζονται με την οικογένεια εκλαμβάνονται ως πολιτισμικό σύστημα που αναδεικνύει ιστορικά τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία φαντάζεται τις οικείες σχέσεις. Παράλληλα, οι πρακτικές που επιλέγουν οι άνθρωποι αναδεικνύουν τις ασυμβατότητες ή την αποδοχή των κανονιστικών αυτών ρυθμίσεων. Διαμέσου των αλλαγών του νομικού πλαισίου γίνονται περισσότερο κατανοητές οι ευρύτερες αλλαγές στην οικογένεια και στους διασυνδεδεμένους λόγους για το παιδί, τη σεξουαλικότητα και την ηθική οικονομία της αναπαραγωγής σε κάθε ιστορική περίοδο.

Ανάλυση

Για την ανάλυση μελετήθηκε το σύνολο των δικαστικών αποφάσεων. Ωστόσο, γίνεται συγκεκριμένη αναφορά σε τρεις δικαστικές αποφάσεις και μία απόφαση ασφαλιστικών μέτρων σχετικά με την επιμέλεια/συνεπιμέλεια και τον τόπο κατοικίας των παιδιών μετά τη λύση του γάμου των γονέων. Η επιλογή αυτή έγινε λόγω της επαναληψιμότητας των αποφάσεων, συγκεκριμένα αποφασίζεται η πλήρης εφαρμογή του νέου νόμου με συνεπιμέλεια και εναλλασσόμενη κατοικία όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις.

Στο σύνολο των δικαστικών αποφάσεων βρέθηκε ότι κατά μέσο όρο οι διάδικοι διέθεταν 2 παιδιά ενώ τα έτη έγγαμου βίου ποικίλουν από 1 μέχρι 7 έτη έγγαμου βίου.

Τρεις πρώτες περιπτώσεις αφορούν μοναδικά περιστατικά που βρέθηκαν στον συνολικό όγκο των δικαστικών αποφάσεων που μελετήθηκαν. Η τελευταία απόφαση που αφορά ασφαλιστικά μέτρα είναι ενδεικτική της πλειοψηφίας των αποφάσεων που βρέθηκαν στην έρευνα. Η συνεπιμέλεια φαίνεται να βρίσκεται σε εφαρμογή, με εξαίρεση τις ειδικές περιπτώσεις που αναλύονται στη συνέχεια.

α. Περίπτωση ενδοοικογενειακής βίας και αυτισμός του παιδιού (Παράρτημα 1)

Η συγκεκριμένη απόφαση αφορά την επιμέλεια παιδιού που αποκτήθηκε εκτός γάμου και εκουσίως αναγνωρίστηκε από τον πατέρα. Ο πατέρας δε, προσέφυγε στο δικαστήριο προκειμένου να ρυθμιστεί το ζήτημα της επικοινωνίας του με το παιδί, καθώς όπως αναφέρει η μητέρα παρεμποδίζει την επικοινωνία του με τον ανήλικο. Ζήτησε προς το συμφέρον του ανήλικου να ρυθμισθεί η επικοινωνία όπως λεπτομερώς περιγράφεται στην αγωγή, να απειληθεί εις βάρος της μητέρας προσωπική κράτηση 6 μηνών και χρηματική ποινή 1.000,00 ευρώ για κάθε παραβίαση της απόφασης και να καταδικασθεί η μητέρα στα δικαστικά έξοδα.

Η απόφαση κάνει σαφή αναφορά στο «λειτουργικό» δικαίωμα της επικοινωνίας του γονέα που δεν διαμένει με το παιδί, αλλά και στην «κακή γονική μέριμνα» του γονέα που παρεμποδίζει την επικοινωνία.

Κατά τη διάταξη του άρθρου 1520 § 1 ΑΚ ο γονέας που δεν διαμένει με το παιδί έχει το δικαίωμα της προσωπικής επικοινωνίας με αυτό. [...] Συνεπώς, για την εφαρμογή του άρθρου 1520 σημασία έχει μόνο το γεγονός ότι ο γονέας μένει χωριστά και όχι ότι δεν ασκεί την επιμέλεια, ως εκ τούτου και υπό τις νέες ρυθμίσεις του ν.4800/2021 ο γονέας που δεν διαμένει με το παιδί αλλά έχει την

επιμέλεια, έχει δικαίωμα της προσωπικής επικοινωνίας. Προβληματισμός υφίσταται σχετικά με τον νομικό χαρακτήρα του δικαιώματος της επικοινωνίας. [...] Το δικαίωμα επικοινωνίας δεν είναι λειτουργικό δικαίωμα, δεν είναι δηλαδή παράλληλα και καθήκον. Και τούτο διότι, ο γονέας δεν έχει νομική υποχρέωση να επικοινωνεί με το παιδί του, αλλά, και αν είχε, η υποχρέωση αυτή δεν θα είχε πρακτική σημασία, αφού δεν μπορεί να γίνει δεκτή η δυνατότητα να εξαναγκάζεται σε επικοινωνία ο γονέας με τη βοήθεια της δικαστικής αρχής μετά από αγωγή, και ακόμα περισσότερο η δυνατότητα της αναγκαστικής εκτέλεσης μιας τυχόν καταψηφιστικής απόφασης που θα καταδίδε το γονέα στην επικοινωνία. Κατ' ακολουθία των ανωτέρω, ο γονέας που διαμένει με το παιδί είναι ο υπόχρεος του άρθρου 1520, ενώ ο άλλος γονέας είναι ο δικαιούχος. Ο υπόχρεος γονέας οφείλει να μην παρεμποδίζει την επικοινωνία του δικαιούχου με το παιδί. Παρεμπόδιση του δικαιώματος επικοινωνίας υπάρχει όταν ο υπόχρεος αποκλίνει από τη δικαστική απόφαση που ρυθμίζει την επικοινωνία χωρίς να υπάρχουν γι' αυτό σοβαροί λόγοι που υπαγορεύονται από το συμφέρον του ανήλικου και που σχετίζονται με τη σωματική ή ψυχική υγεία του. Επίσης παρεμπόδιση συνιστά και ο επηρεασμός του παιδιού ώστε αυτό να αρνείται την επικοινωνία και η άρνηση αυτή να οφείλεται αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο σε αυτόν τον επηρεασμό (κάτι που είναι πιθανότερο να συμβεί όταν το παιδί είναι μικρό σε ηλικία ή πνευματικά ανώριμο). [...] Αν η επικοινωνία παρεμποδίζεται από τον υπόχρεο, ο οποίος ασκεί και τη γονική μέριμνα, η παρεμπόδιση συνιστά κακή άσκηση της τελευταίας και κατά του υποχρέου μπορεί να εφαρμοστεί το άρθρο 1532 ΑΚ ώστε να αφαιρεθεί από αυτόν η άσκηση ή να ληφθεί κάθε άλλο πρόσφορο μέτρο (ΑΠ 446-2021: 2).

Τονίζεται ότι κριτήριο για τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης αποτελεί το «συμφέρον του παιδιού». Αναφέρεται σχετικά:

Η αρχή της υπεροχής του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, η οποία άλλωστε έχει κεντρική θέση και θεμελιώδη σημασία στον κανονισμό Βρυξέλλες Ια, αποτελεί κριτήριο για την ορθή άσκηση της γονικής μέριμνας (ΑΚ 1511 § 1), ενώ κάθε άσκηση του δικαιώματος γονικής μέριμνας που αντιστρατεύεται έστω και έμμεσα το συμφέρον του τέκνου θεωρείται ως καταχρηστική άσκηση. Από την μέχρι σήμερα νομολογία όσο και από την θεωρία γίνεται δεκτό ότι κατά την εξειδίκευση αυτής της αόριστης νομικής έννοιας, λαμβάνεται υπόψη το γενικό και μόνον συμφέρον του ανήλικου τέκνου, σωματικό, υλικό πνευματικό, ψυχικό και ηθικό,

χωρίς να επιδρά αυτοτελώς κανένας από τους διαφορετικούς παράγοντες, που συνοδεύουν το πρόσωπο κάθε γονέα, όπως είναι το φύλο, η φυλή, η γλώσσα, η θρησκεία, η κοινωνική προέλευση, η περιουσιακή κατάσταση κλπ. Το αξιολογικό περιεχόμενο της αόριστης αυτής νομικής έννοιας αντλεί το Δικαστήριο από την κοινωνική πείρα, την κοινή συνείδηση με αντικειμενικά αξιολογικά στοιχεία, τα οποία και εξετάζει σε συνδυασμό προς όλα τα επωφελή και πρόσφορα για τον ανήλικο στοιχεία και περιστάσεις ενώ ταυτόχρονα οφείλει να σέβεται την ισότητα μεταξύ των γονέων και να μην κάνει διακρίσεις στηριζόμενο στις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της ισότητας και της ισονομίας των φύλων (άρθρο παρ. 1, 2 του Συντάγματος) και στα ατομικά δικαιώματα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος) και της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης (αρθρ. 13 παρ. 1 του Συντάγματος) (ΑΠ 446-2021: 2-3).

Το παιδί έχει αυτισμό, ωστόσο ο πατέρας δεν αντιλαμβάνεται τη σοβαρότητα και αναφέρει ότι πρέπει να περνάει αρκετό χρόνο με το παιδί λόγω του φύλου του ώστε να αποτελέσει πρότυπο. Δεν έχει επικοινωνήσει με τους θεραπευτές του παιδιού ή άλλο πρόσωπο εξειδικευμένο. Επιπλέον, υπάρχει καταγεγραμμένο περιστατικό βίας του πατέρα προς τη μητέρα με παρουσία του παιδιού που προκάλεσε την έντρομη αντίδρασή του και ακόμα ένα περιστατικό ενδοοικογενειακής βίας που είχε καταγγελθεί στις αρχές.

Στη συγκεκριμένη απόφαση τίθεται το ερώτημα εάν το δικαστήριο στο πλαίσιο της εξουσίας του έχει το δικαίωμα να αποκλείσει εντελώς το δικαίωμα επικοινωνίας του ενός γονέα με το παιδί. Κατά το συμφέρον του παιδιού και μάλιστα όταν δεν υπάρχει σεβασμός και κατανόηση των ιδιαίτερων αναγκών του παιδιού η επικοινωνία με τον γονέα κρίνεται επιβλαβής. Έτσι το δικαστήριο μπορεί να περιορίσει την επικοινωνία του παιδιού με τον γονέα για ένα χρονικό διάστημα μέχρι να βελτιωθεί η συμπεριφορά του γονέα προς το παιδί.

Κρίνεται εντελώς ανέφικτη και επιβλαβής η επικοινωνία του πατέρα-παιδιού με διανυκτερεύσεις και πολυήμερες περιόδους, απορρίπτονται οι ισχυρισμοί περί ανάγκης πατρικού/ανδρικού προτύπου και απορρίπτεται η περιορισμένου χρόνου, χωρίς διανυκτέρευση, επικοινωνία και η επικοινωνία με τεχνολογικά μέσα. Αποφασίστηκε η επικοινωνία του πατέρα με το παιδί μόνο μία φορά το δεκαπενθήμερο στους χώρους του Κέντρου Ημέρα που επισκέπτεται το παιδί με την παρουσία κατάλληλου επιστημονικού συνεργάτη ή υπαλλήλου επί μία ώρα. Η απόφαση αυτή λαμβάνεται προκειμένου ο πατέρας να αποκτήσει πλήρη συναίσθηση των προβλημάτων του ανήλικου και σε συνεργασία με τους

ειδικούς και θεραπευτές να επικοινωνεί με τον ανήλικο κατά τρόπο επωφελή για εκείνον ενόψει της κατάστασης της υγείας του.

β. Περίπτωση ανάθεσης αποκλειστικής επιμέλειας στη μητέρα (Παράρτημα 2)

Στην απόφαση αυτή ζητείται από τον πατέρα αναίρεση προηγούμενης απόφασης που αποδίδει την επιμέλεια της ανήλικης κόρης στη μητέρα και αιτείται αλλαγή της σε εξ ολοκλήρου επιμέλεια στο πρόσωπό του ή συνεπιμέλεια. Ο δικαστής στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέγει να αναφέρει τη μη διάκριση του φύλου, της κοινωνικής προέλευσης ή της περιουσιακής-οικονομικής κατάστασης του γονέα στην απόφαση της διαμονή του παιδιού μετά το διαζύγιο. Η κατοικία επιλέγεται κατά το συμφέρον του παιδιού και τα ανωτέρω στοιχεία έχει καθήκον ο κάθε δικαστής να σεβαστεί προκειμένου να οριοθετήσει αυτή την αόριστη νομική έννοια. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

Στην περίπτωση διακοπής της συζυγικής συμβίωσης, όταν ανατρέπονται πλέον οι συνθήκες της ζωής της οικογένειας, καταργείται ο συζυγικός οίκος, δημιουργείται χωριστή εγκατάσταση του καθενός από τους γονείς και ανακύπτει το θέμα της διαμονής των ανηλίκων τέκνων πλησίον του πατέρα ή της μητέρας τους, η ρύθμιση δε της γονικής μέριμνας και της επιμέλειας αυτών γίνεται από το δικαστήριο. Ως κατευθυντήρια γραμμή για την άσκηση της γονικής μέριμνας ή της επιμέλειας στην περίπτωση διαφωνίας των γονέων των τέκνων και της προσφυγής τους στο δικαστήριο, αλλά και πυρήνας για τον προσδιορισμό της άσκησης της είναι το βέλτιστο συμφέρον του τέκνου, που αποσκοπεί στην ανάπτυξη του ανηλίκου σε μία ανεξάρτητη και υπεύθυνη προσωπικότητα. Για την εξειδίκευση της αοριστίας αυτής νομικής έννοιας δεν παρέχονται από τον νομοθέτη εκ των προτέρων προσδιοριστικά στοιχεία πέραν από το επιβαλλόμενο στον δικαστή καθήκον να σεβαστεί την ισότητα μεταξύ των γονέων και να μην κάνει διακρίσεις εξαιτίας του φύλου, της κοινωνικής προέλευσης ή της περιουσιακής - οικονομικής κατάστασης τους (ΑΠ 155/2022: 2).

Με βάση αυτή την αναφορά το δικαστήριο τονίζει ότι η επιμέλεια του παιδιού δεν δόθηκε στη μητέρα λόγω του φύλου της, αλλά λόγω των συνθηκών και της καταλληλότητάς να παρέχει στο παιδί σταθερότητα και φροντίδα.

Συνεχίζοντας, στην απόφαση προσδιορίζονται τα στοιχεία που συνθέτουν το συμφέρον του παιδιού. Σε κάθε περίπτωση αυτό είναι διαφορετικό λαμβάνοντας υπόψιν τις

επικρατούσες συνθήκες, τον συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε παιδιού.

Το κανονιστικό δε περιεχόμενο της έννοιας αυτής του συμφέροντος του παιδιού συγκεκριμενοποιείται εκάστοτε με βάση τις επικρατούσες συνθήκες σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, καθώς επίσης και κυρίως τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε παιδιού. Το συμφέρον του παιδιού προσδιορίζεται εξατομικευμένα με αναφορά σε συγκεκριμένο εκάστοτε παιδί και τις ανάγκες του, όπως αυτές προσδιορίζονται ιδίως από την κατάσταση της υγείας του, την ηλικία του, τις οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες, υπό τις οποίες διαβιώνει το παιδί, και αναλύεται στις επί μέρους πτυχές του δικαιώματος της προσωπικότητας του παιδιού, δηλαδή κυρίως στη ζωή, σωματική ακεραιότητα, υγεία, συναισθηματική και ψυχολογική ασφάλεια και σταθερότητα, διανοητική πρόοδο, κοινωνική ένταξη και αποδοχή, υπευθυνότητα, κοινωνική συνείδηση και ανεξαρτησία του παιδιού. Επίσης, το παιδί εξελίσσεται και μαζί του εξελίσσονται οι ανάγκες του και αναπροσδιορίζεται το συμφέρον του. [...] Κρίσιμα προς τούτο στοιχεία είναι, μεταξύ άλλων, η καταλληλότητα του ή των γονέων για την ανάληψη του έργου της διαπαιδαγώγησης και της περίθαλψης του ανηλίκου τέκνου, και οι έως τότε δεσμοί του τέκνου με τους γονείς και αδελφούς του. Για το σκοπό αυτό λαμβάνεται υπόψη η προσωπικότητα και η παιδαγωγική καταλληλότητα του κάθε γονέα και συνεκτιμώνται οι συνθήκες κατοικίας και η οικονομική κατάσταση τούτων. Από το συνδυασμό, επίσης, των ίδιων ως άνω διατάξεων συνάγεται, ότι οι ικανότητες των γονέων, το περιβάλλον, το επάγγελμα, η πνευματική τους ανάπτυξη και η δράση τους στο κοινωνικό σύνολο, η ικανότητα προσαρμογής τους στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας μέσα στα πλαίσια της λογικής και ορθολογικής αντιμετώπισης των θεμάτων των νέων, η σταθερότητα των συνθηκών ανάπτυξης του τέκνου χωρίς εναλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, περιλαμβάνονται στα κριτήρια προσδιορισμού του συμφέροντος του τέκνου (ΑΠ 155/2022: 2).

Άρα, το συμφέρον του παιδιού αποτελεί μια ρευστή, σύνθετη έννοια που περιλαμβάνει πλήθος στοιχείων που την προσδιορίζουν. Ο προσδιορισμός του συμφέροντος του παιδιού που είναι εξατομικευμένος σε κάθε περίπτωση συνδέει τις ανάγκες του παιδιού με την καταλληλότητα του γονέα, τις ικανότητες, το επάγγελμα, την πνευματική του ανάπτυξη, την ορθολογική αντιμετώπιση ζητημάτων και πλήθος άλλων προϋποθέσεων ώστε να κρίνει την ανάθεση της επιμέλειας.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, το δικαστήριο απορρίπτει την αναίρεση της προηγούμενης απόφασης αναφέροντας για τη μητέρα:

[...] κρίνεται ως η πλέον κατάλληλη για την ανάληψη της επιμέλειάς του, ως έχουσα τη δυνατότητα να ασκήσει αποτελεσματικότερα τη διαπαιδαγώγησή του και να επιδράσει ωφέλιμα επ' αυτού, διότι, σε περίπτωση διακοπής της έγγαμης συμβίωσης των γονέων και διαφωνίας τους ως προς την ανάθεση της επιμέλειας, ανατίθεται σε όποιον κρίνεται, με βάση αποκλειστικά το συμφέρον του ανηλίκου, καταλληλότερος για την άσκησή της, ώστε να διασφαλίζεται η μη διατάραξη του μέχρι τότε τρόπου ζωής του ανηλίκου και να επιδιώκεται η εξασφάλιση της σταθερότητας, συνέχειας και ενότητας στις συνθήκες ανάπτυξης αυτού.. [...] Είναι δε προφανές ότι αν ευσταθούσαν οι ισχυρισμοί του εναγομένου-ενάγοντος περί αδιαφορίας της ενάγουσας-εναγομένης για την κατάσταση της υγείας της ανήλικης και περί της ύπαρξης ρύπων και συστηματικής παραμέλησης των κανόνων υγιεινής στην κατοικία της, το ανήλικο τέκνο των συζύγων διαδίκων δεν θα παρουσίαζε την προαναφερόμενη κλινική εικόνα... [...] (ΑΠ 155/2022: 4).

Επιπλέον, απορρίπτεται το ισομερές μοίρασμα του χρόνου, ενώ η γονική μέριμνα αποφασίζεται να ασκείται ισομερώς.

[...] επειδή η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση περιέχει ελλιπείς αιτιολογίες ως προς το κρίσιμο για την έκβαση της δίκης ζήτημα του συμφέροντος του τέκνου, και ειδικότερα επειδή δεν αιτιολογεί επαρκώς, γιατί είναι προς το συμφέρον του το τέκνο να μένει μόνιμα με τη μητέρα του και όχι να μοιράζεται ο χρόνος του ισομερώς ανάμεσα και στους δύο εξίσου ικανούς προς επιμέλεια γονείς ΑΠ 155/2022: 5).

Παράλληλα, απορρίφθηκαν οι κατηγορίες του πατέρα περί ακαταλληλότητας του σπιτιού της μητέρας που βρίσκεται κοντά σε κεραιές τηλεπικοινωνιών. Πριν το διαζύγιο το σπίτι αυτό αποτέλεσε το οικογενειακό σπίτι, άρα αν ήταν ακατάλληλο δεν θα χρησιμοποιούταν από την οικογένεια. Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψιν όλα τα δεδομένα με κυρίαρχο το συμφέρον του τέκνου, ώστε να ορίσει την ορθότερη απόφαση για τη συγκεκριμένη συνθήκη.

γ. Περίπτωση αποκλειστικής επιμέλειας στη μητέρα, από κοινού γονική μέριμνα και εναλλασσόμενη κατοικία (Παράρτημα 3)

Με αυτή την απόφαση του δικαστηρίου ανατίθεται η αποκλειστική άσκηση της επιμέλειας στη μητέρα του παιδιού και η γονική μέριμνα θα ασκείται και από τους δύο γονείς από κοινού. Παράλληλα αποφασίζεται εναλλασσόμενη διαμονή του ανήλικου παιδιού.

Ο δικαστής εξηγεί ως εξής την απόφαση από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας:

[...] Καθιερώνεται δηλαδή η από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας μετά το χωρισμό των γονέων ως νόμιμο σύστημα, όπως συμβαίνει κατά τη διάρκεια του γάμου, ώστε να μην είναι υποχρεωμένοι πλέον οι γονείς να καταφύγουν στο δικαστήριο, προκειμένου να ρυθμίσουν την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας.[...] Ο όρος της εξίσου άσκησης της γονικής μέριμνας υποδηλώνει την ισότιμη συμβολή και των δύο γονέων στην ανατροφή του τέκνου και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, η οποία είναι κοινωνικά ίσης αξίας και εξίσου σπουδαία, χωρίς να εισάγεται ρύθμιση περί της υποχρεωτικής ισόχρονης άσκησης της γονικής μέριμνας, διότι σε περίπτωση διαζυγίου, ακύρωσης του γάμου ή διακοπής της συζυγικής συμβίωσης, η ερμηνεία αυτή θα οδηγούσε στην υποχρεωτική ίση χρονική κατανομή της γονικής μέριμνας με επακόλουθο την εναλλασσόμενη κατοικία του ανήλικου τέκνου η οποία ενίοτε μπορεί να αποβεί σε βάρος της ψυχοσυναισθηματικής του ισορροπίας (3704/2022 ΜΠΡ ΑΘ: 3).

Προϋπόθεση της εναλλασσόμενης κατοικίας αποτελεί η εγγύτητα των νέων σπιτιών των γονέων, αλλά και η εγγύτητα στο σχολείο και τις δραστηριότητες των παιδιών προκειμένου να μην διαταραχθεί το πρόγραμμα και η οικογενειακή γαλήνη που βίωναν προγενέστερα. Ο χρόνος που θα περνούν με τον κάθε γονέα έχει οριστεί σύμφωνα με τον νέο νόμο στο 1/3 τουλάχιστον με τον πατέρα. Ωστόσο, το δικαστήριο δύναται να αποφασίσει λιγότερο χρονικό διάστημα αν αυτό ζητηθεί από τον πατέρα. Στόχος όπως αναγράφεται στις δικαστικές αποφάσεις είναι ο πατέρας να μην βλέπει τα παιδιά μόνο τα σαββατοκύριακα και τις γιορτές, όπως γινόταν με την εφαρμογή του παλαιότερου νόμου, αλλά να αποτελεί μέρος της καθημερινότητας των παιδιών όπως συνέβαινε και πριν τη διάσταση.

Τονίζεται η σημασία της συνεννόησης και εμπιστοσύνης μεταξύ των γονέων, η επιλογή της διαμεσολάβησης και η προσφυγή στα δικαστήρια ως έσχατο μέσο.

[...] Για να λειτουργήσει, δηλαδή, αποτελεσματικά η χρονικά κατανεμημένη γονική μέριμνα ή επιμέλεια μεταξύ των δύο γονέων απαιτείται η στοιχειώδης δυνατότητα συνεννόησης, κατανόησης και εμπιστοσύνης μεταξύ τους και η λύση των διαφορών

τους με καταφυγή πρωτίστως στη διαμεσολάβηση και ως έσχατο μέσο στα δικαστήρια (3704/2022 ΜΠΡ ΑΘ: 3).

Σημαντική προσθήκη σε αυτή την απόφαση είναι η επεξήγηση της επιλογής της εναλλασσόμενης κατοικίας αυτοτελώς, χωρίς την κατανομή της άσκησης της επιμέλειας.

[...] Αντίθετα η εναλλασσόμενη κατοικία μπορεί να διαταχθεί από το Δικαστήριο αυτοτελώς, χωρίς την κατανομή της άσκησης της επιμέλειας, οπότε οι γονείς εξακολουθούν να ασκούν από κοινού την επιμέλεια του παιδιού (συνεπιμέλεια) σύμφωνα με τον κανόνα της 1513 εδ α` ΑΚ, με εξαίρεση μόνο εκείνες τις πράξεις επιμέλειας κατ' άρθρο 1513 εδ. β' ΑΚ, που μπορεί να επιχειρεί κάθε φορά μόνος του ο γονέας με τον οποίο διαμένει εκ περιτροπής το παιδί. Έτσι με τον κανόνα της διάταξης 1513 ΑΚ αποσυνδέεται το ζήτημα του προσδιορισμού του τόπου διαμονής του παιδιού από την άσκηση της επιμέλειας. Συνεπώς το παιδί μπορεί να διαμένει με τον έναν γονέα και η επιμέλεια να ασκείται από κοινού (με εξαίρεση τις πράξεις της επιμέλειας τού άρθρου 1513 εδ. β' ΑΚ) και επίσης (a fortiori) το παιδί να διαμένει εναλλακτικά και με τους δύο γονείς και η επιμέλεια να ασκείται από κοινού ή ακόμα και από τον έναν γονέα (3704/2022 ΜΠΡ ΑΘ: 4).

δ. Απόφαση ασφαλιστικών μέτρων-Συνεπιμέλεια και εναλλασσόμενη κατοικία (Παράρτημα 4)

Η απόφαση των ασφαλιστικών μέτρων έχει νομική ισχύ μέχρι την αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Αποφασίζεται η από κοινού άσκηση της επιμέλειας από της δύο γονείς και η εναλλασσόμενη κατοικία, εναλλάξ ανά μία εβδομάδα. Παράλληλα, απορρίπτει το αίτημα της μητέρας για καταβολή διατροφής. Πρόκειται για το κυρίαρχο πρότυπο απόφασης που προέκυψε από την έρευνα μετά την ψήφιση του νέου νόμου.

Συγκεκριμένα η απόφαση των ασφαλιστικών μέτρων επικαλείται τα ακόλουθα άρθρα:

Άρθρο 1510: « Γονική μέριμνα: Η μέριμνα για το ανήλικο τέκνο είναι καθήκον και δικαίωμα των γονέων (Γονική μέριμνα), οι οποίοι την ασκούν από κοινού και εξίσου. Η γονική μέριμνα περιλαμβάνει την επιμέλεια του προσώπου, τη διοίκηση της περιουσίας και την εκπροσώπηση του τέκνου σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη, που αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του». 1511 ΑΚ: « Άσκηση - ανάθεση γονικής μέριμνας κατά το συμφέρον του τέκνου: 1. Κάθε απόφαση των γονέων σχετικά με την άσκηση της γονικής μέριμνας πρέπει να αποβλέπει στο

βέλτιστο συμφέρον του τέκνου. 2. Στο βέλτιστο συμφέρον του τέκνου, που εξυπηρετείται ιδίως από την ουσιαστική συμμετοχή και των δύο γονέων στην ανατροφή και φροντίδα του, καθώς επίσης και από την αποτροπή διάρρηξης των σχέσεών του με καθένα από αυτούς, πρέπει να αποβλέπει και η απόφαση του δικαστηρίου, όταν αποφασίζει σχετικά με την ανάθεση της γονικής μέριμνας ή με τον τρόπο άσκησής της. Η απόφαση του δικαστηρίου συνεκτιμά παραμέτρους, όπως την ικανότητα και πρόθεση καθενός εκ των γονέων να σεβαστεί τα δικαιώματα του άλλου, τη συμπεριφορά κάθε γονέα κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα και τη συμμόρφωσή του με τις νόμιμες υποχρεώσεις του, δικαστικές αποφάσεις, εισαγγελικές διατάξεις και προηγούμενες συμφωνίες που είχε συνάψει με τον άλλο γονέα και αφορούν το τέκνο. 3. Η απόφαση του δικαστηρίου πρέπει επίσης να σέβεται την ισότητα μεταξύ των γονέων και να μην κάνει διακρίσεις εξαιτίας ιδίως του φύλου, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της φυλής, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών ή όποιων άλλων πεποιθήσεων, της ιθαγένειας, της εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης ή της περιουσίας». 1512 ΑΚ: «Σε περίπτωση διαφωνίας: Κατά την άσκηση της γονικής μέριμνας οι γονείς καταβάλλουν προσπάθεια για την εξεύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων. Αν διαφωνούν, αποφασίζει το δικαστήριο». 1513: «Διαζύγιο ή ακύρωση του γάμου - διάσταση των συζύγων: Στις περιπτώσεις διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου ή λύσης ή ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης ή διακοπής της συμβίωσης των συζύγων ή των μερών του συμφώνου συμβίωσης και εφόσον ζουν και οι δύο γονείς, εξακολουθούν να ασκούν από κοινού και εξίσου τη γονική μέριμνα. Ο γονέας με τον οποίο διαμένει το τέκνο, επιχειρεί τις πράξεις που προβλέπονται στο πρώτο εδάφιο του άρθρου 1516, κατόπιν προηγούμενης ενημέρωσης του άλλου γονέα» (895/2021 ΜΠΡ ΠΑΤΡ (ΑΣΦ):2).

Καθώς και το άρθρο 1514 που αφορά την παρέκκλιση από την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας.

Η συγκεκριμένη απόφαση αλλά και η πλειοψηφία των αποφάσεων της συνεπιμέλειας και της εναλλασσόμενης κατοικίας δείχνουν ότι ο νόμος εφαρμόζεται πλήρως πλην κάποιων ειδικών καταστάσεων που βρέθηκαν στην έρευνα.

Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να τονίσουμε το Οικογενειακό Δίκαιο πριν την πρόσφατη αναθεώρηση επέτρεπε την συνεπιμέλεια εφόσον οι δύο γονείς το επέλεγαν και

συμφωνούσαν σε αυτό, χωρίς ωστόσο τον όρο της υποχρεωτικότητας. Οι δικαστικές αποφάσεις εφαρμόζουν τον νέο νόμο με όρους υποχρεωτικότητας και παρατηρούμε ότι ήδη όταν φτάσουν στις δικαστικές αίθουσες οι πατέρες έχουν φροντίσει να βρουν κατοικία πλησίον των δραστηριοτήτων και του σχολείου, ώστε να μην υπάρχει κανένα τεκμήριο κατά της συνεπιμέλειας. Καθώς, κατά το συμφέρον του παιδιού δεν πρέπει να διαταραχθεί το περιβάλλον και το πρόγραμμα του παιδιού.

Οι λόγοι που παράγονται αντικατοπτρίζουν μετατόπιση της ταυτότητας των πατέρων που πλέον θέλουν να είναι ενεργοί και να συμμετέχουν στην καθημερινότητα των παιδιών τους διεκδικώντας την επιμέλεια των παιδιών τους. Οι διεκδικήσεις των μητέρων δεν παρουσιάζουν μεταβολή, ζητούν εξίσου την επιμέλεια των παιδιών τους.

Συμπεράσματα

Το πρότυπο της οικογένειας στην ελληνική κοινωνία το οποίο αποτελείται από τη μητέρα, τον πατέρα και τα παιδιά, φαίνεται να είναι αρκετά ανθεκτικό. Ωστόσο, έχουν συντελεστεί αρκετές μετατοπίσεις στους έμφυλους ρόλους. Στην παρούσα εργασία μας απασχόλησε η γονεϊκότητα όπως αυτή εκφράζεται μέσω της μητρότητας και της πατρότητας.

Ενώ υπάρχει μεγάλο εύρος εργασιών που αφορούν τη μητρότητα, για την πατρότητα υπάρχει περιορισμένος αριθμός ερευνητικών εργασιών. Η πλειοψηφία των εργασιών για τους άνδρες αφορούν των ανδρισμό και την αρρενωπότητα. Ο βαθμός που οι άνδρες βιώνουν την πατρότητα φαίνεται να έχει μεταβληθεί δεδομένου ότι θέλουν να έχουν πολύ μεγαλύτερη εμπλοκή στην ανατροφή και φροντίδα των παιδιών τους κάτι που παλαιότερα βρισκόταν στη σφαίρα της γυναικείας πρακτικής. Όπως ανέφερε ο Γρηγόρης Αμπατζόγλου στην διαδικτυακή ημερίδα που πραγματοποιήθηκε για τη συνεπιμέλεια, οι άνδρες μπορεί να βιώνουν μια παθολογική κατάσταση η οποία αποκαλείται «φθόνος της μήτρας» ως εκ τούτου προβάλλουν πιο επιθετικές συμπεριφορές αυξάνοντας τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και γυναικοκτονιών.

Με μια αντίστοιχη ρητορική μίσους προς τις γυναίκες ήρθε στο προσκήνιο η συζήτηση για τη συνεπιμέλεια. Σύντομα η συζήτηση μεταφέρθηκε στα έδρανα της Βουλής και πήρε τη μορφή νόμου, χωρίς να ζητηθεί η συμμετοχή και ο σχολιασμός από τις γυναικείες οργανώσεις. Ο νόμος 4800/2021 βρίσκεται πλέον σε εφαρμογή και τα ελληνικά δικαστήρια αποφασίζουν αξιολογώντας την κάθε συγκεκριμένη περίπτωση είδος επιμέλειας, γονικής μέριμνας και τόπου κατοικίας των παιδιών. Εκτενής αναφορά στις αποφάσεις γίνεται στο συμφέρον του παιδιού που ουσιαστικά με βάση αυτό λαμβάνεται το τελικό αποτέλεσμα της απόφασης.

Είναι σημαντική εξέλιξη ότι στην πλειοψηφία των αποφάσεων τονίζουν τη διαδικασία της διαμεσολάβησης και καλούν τους αντίδικους να επιλέξουν ως ύστατη λύση αντιμετώπισης των διαφωνιών τους ως προς την άσκηση της επιμέλειας την προσφυγή στα δικαστήρια. Παράλληλα, τονίζεται ότι για την εφαρμογή της συνεπιμέλειας αξιολογείται η επικοινωνία και η σχέση των γονέων γιατί η απόφαση αυτή προϋποθέτει τη βέλτιστη επικοινωνία ώστε να μην διαταράσσεται η ψυχική υγεία των παιδιών. Θεωρείται κακή γονική μέριμνα η παρεμπόδιση της επικοινωνίας του παιδιού με τον άλλο γονέα, καθώς και η ψυχολογική αποστρόφη του παιδιού προς τον γονέα όταν η τελευταία έχει επηρεαστεί από

τον άλλο γονέα. Σε αυτές τις περιπτώσεις επιβάλλεται πρόστιμο αλλά και προσωπική κράτηση. Το ύψος των ποινών διαφέρει σε κάθε απόφαση.

Η πλειοψηφία των αποφάσεων κυρώνουν συνεπιμέλεια. Ο τόπος κατοικίας των παιδιών διαφέρει ανάλογα με την εγγύτητα των σπιτιών των γονέων. Στόχος αποτελεί η μη διατάραξη της οικογενειακής γαλήνης των παιδιών που πιθανόν έχει ήδη διαταραχθεί λόγω του διαζυγίου, αλλά και του καθημερινού τους προγράμματος. Σε αρκετές περιπτώσεις αποφασίζεται εναλλασσόμενη κατοικία, ενώ διαφέρει ο τρόπος που αυτή ασκείται. Δηλαδή, σε άλλες περιπτώσεις τα παιδιά αλλάζουν σπίτι συγκεκριμένες ημέρες της εβδομάδας, σε άλλες ανά δεκαπενθήμερο, ενώ σε άλλες ανά μήνα.

Είναι σημαντικό να διερευνηθεί περαιτέρω αν η εναλλασσόμενη κατοικία βοηθάει πραγματικά τα παιδιά να βιώνουν μια συνέχεια της οικογενειακής συνοχής που υπήρχε πριν το διαζύγιο ή κατακερματίζεται περισσότερο ο κόσμος τους. Κρίνεται σημαντικό ότι σε πολλές περιπτώσεις δικαστικών αποφάσεων λαμβάνεται η γνώμη των παιδιών για τους γονείς και το μοντέλο κατοικίας που θα προτιμούσαν.

Τέλος, αναφορικά με τον σεβασμό που εκφράζει ο νόμος προς τις έμφυλες σχέσεις, οι γυναικείες οργανώσεις και ο GREVIO κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για τη διατάραξη της ισότητας των φύλων. Οι δικαστικές αποφάσεις που αναλύονται στη συγκεκριμένη εργασία δεν φάνηκε να εκφράζουν κάποια ανισορροπία προς τις έμφυλες σχέσεις. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι αφορούν μία μεταβατική περίοδο και ουσιαστικά οι δικαστές κρίνουν ποιες διατάξεις θα εφαρμόσουν και σε ποιο βαθμό.

Βιβλιογραφία

- Βλαχούτσικου, Χ. (2015). *Για το καλό των παιδιών. Μητέρες μιλούν για την ανατροφή των παιδιών τους*. Αθήνα: νήσος.
- Collier, J., Rosaldo, M., Yanagisako, S. (2000). Υπάρχει εδώ μια οικογένεια;», στο Χ. Νόβα-Καλτσούνη (επιμ.), *Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας*, Αθήνα: Τυπωθήτω, σ.σ. 177-198.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2005). *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Giannakopoulos, K. (2010). “Cultural meanings of loneliness: kinship, sexuality and (homo)sexual identity in contemporary Greece”, *Journal of Mediterranean Studies*.
- Gillis, J. (2000). Ο μύθος για τις οικογένειες περασμένων εποχών, στο Χ. Νόβα-Καλτσούνη (επιμ.), *Κείμενα Κοινωνιολογίας του Γάμου και της Οικογένειας*, Αθήνα: Τυπωθήτω, σ.σ. 63-92.
- Γκότση, Γ., Διαλέτη, Α., Φουρναράκη, Ε. (επίμ.) (2015). *Το φύλο στην ιστορία, Αποτιμήσεις και παραδείγματα*. Αθήνα: Ασίνη.
- Δραγώνα, Θ., Ναζίρη, Δ. (1995). *Οδεύοντας προς την πατρότητα, Εξιχνίαση μιας παραγνωρισμένης πορείας*. Αθήνα: Εξάντας.
- Herzfeld, M. (2012). Η ποιητική του ανδρισμού, Ανταγωνισμός και ταυτότητα σε ένα ορεινό χωριό της Κρήτης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καβουνίδου Τ. (1984), «Μερικά προβλήματα στη μελέτη της ιστορίας της ελληνικής οικογένειας», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 22, σ. 95-102.
- Καντσά, Β. (2006). «Οικογενειακές υποθέσεις. Μητρότητα και ομόφυλες ερωτικές σχέσεις», στο Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ.σ. 355-381.
- Καντσά, Β. (2007). «Σχέσεις οικογενειακές, σχέσεις ομόφυλες. Διευρύνσεις και επανασηματοδοτήσεις της οικογένειας», στο Ν. Χατζητρύφων και Θ. Παπαζήση (επιμ.), *Το φύλο και η συμπεριφορά του*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ.σ. 143-160.

- Καντσά, Β. (επίμ.) (2013). *Η μητρότητα στο προσκήνιο, Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καντσά, Βενετία (2014). «Γαμήλιες διεκδικήσεις: Ορατές πολιτικές, αθέατες παραδοχές», στο Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.) *Πολιτικές της διαφοράς. Σύνορο, σώμα και ιδιότητα του πολίτη*, 501-523. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καντσά, Βενετία, Άσπα Χαλκίδου (2014). «“Ομόφυλες μητέρες”: μια αντίφαση στους όρους; Σεξουαλικότητα και αναπαραγωγή από τη σκοπιά της ανθρωπολογίας». Στο *Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα*, 180-205. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Καντσά, Β. (2022). Ισότητα και διαφορά από τη σκοπιά της γονεϊκότητας, στο Μ. Γ. Βαρβούνης, Γ. Κατσαδώρας & Αλ. Καπανιάρης (επιμ.). *Άνθρωποι, φύλα, ταυτότητες, πολιτισμοί. Λαογραφικές και έμφυλες προσεγγίσεις* (υπό δημοσίευση).
- Καραμανώλης, Γ., Παπαρρηγόπουλος, Ι. (2022). *Από κοινού και εξίσου, Η κοινή ανατροφή των παιδιών μετά το διαζύγιο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καυταντζόγλου, (1988). Η ιστορία της οικογένειας στην Ελλάδα: μερικά προβλήματα μεθόδου. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69, 225-242.
- Λέκκας, Γ. (2021). *Η επιμέλεια του παιδιού κατά τον Αστικό Κώδικα- Μετά τον Ν. 4800/2021*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Loizos, P., & Papataxiarchis, E. (Επιμ.). (1991). *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*. Princeton University Press.
- Μιλτιάδου, Χ. & Αμπατζόγλου, Γ. (2021). Η αρχή του συμφέροντος του παιδιού και το δικαίωμα των παιδιών στην παιδική του ηλικία. Μερικές κλινικές επισημάνσεις με αφορμή το «καυτό» ζήτημα της λεγόμενης συνεπιμέλειας. *Σύναψις*, 17.
- Muncie, J., Wetherell, M., Langan, M., Dallos, R., Cochrane, A. (επιμ.) (2008). *Οικογένεια. Η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μπλιάτη, Μ. (2022). Το συμφέρον του παιδιού σε σχέση με τη συνεπιμέλεια. στο Γ. Καραμανώλης και Ι. Παπαρρηγόπουλος (επιμ.), *Από κοινούς και εξίσου*, Αθήνα: Gutenberg.

- Παπαδάκη, Ε. (2021). Πολιτικές της συγγένειας. Η υιοθεσία στη σύγχρονη Ελλάδα. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαδοπούλου - Κλαμαρή, Δ. (2020). Άσκηση γονικής μέριμνας μετά το διαζύγιο. *Εφαρμογές αστικού δικαίου και πολιτικής δικονομίας*, 12.
- Παπαταξιάρχης, Ε. (1998). Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας. Στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Paxson, H. (2004). *Making modern mothers: ethics and family planning in urban Greece*. London: University of California Press.
- Schneider, D. M. (1968). *American kinship: A cultural account*. University of Chicago Press.
- Τεάζη-Αντωνοπούλου Η. (1987). «Η μελέτη της οικογένειας από κοινωνικοϊστορικής και ανθρωπολογικής σκοπιάς», *Ελληνική Κοινωνία, Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας*, Ακαδημία Αθηνών, σ. 43-65
- Τουντασάκη, Ε. (2013). «Βιολογική», «γενετική» και «κοινωνικοσυναισθηματική» μητέρα, εννοιολογήσεις της μητρότητας και της οικογενειακότητας στον κοινοβουλευτικό λόγο αναφορικά με την Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή, στο Β. Καντσά (επιμ.), *Η μητρότητα στο προσκήνιο*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Τουντουσάκη, Ε. (2014). «*Το παιδί που μεγαλώνει μέσα σου θα πάρει κι από σένα*»: *Δωρεά ωαρίων, μητρότητα και συγγένεια*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τουντουσάκη, Ε. (2022). *Διακρατική/διαφυλετική υιοθεσία: «Ηπια μετανάστευση» και νέες χωρογραφίες της συγγένειας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τσουκαλά, Ο. (2013). Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις της Συγγένειας στα Νομικά Πλάσματα: Η περίπτωση της παρένθετης μητρότητας. Στο Β. Καντσά (επιμ.), *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*, 147-170. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Yanagisako S., (1979), «Family and Household: the Analysis of Domestic Groups», *Annual Review of Anthropology*, σ. 161-205.

